

Фонд «Меморіал
убитим євреям Європи»
Український центр вивчення
історії Голокосту

Foundation Memorial
to the Murdered Jews of Europe
Ukrainian Center
for Holocaust Studies

ІСТОРИЯ

загибелі євреїв
Чуківського табору

HISTORY

of the death of the Jews
from Chukiv Camp

У нарисі представлено історію експлуатації та вбивства під час Другої світової війни євреїв, депортованих з румунських територій до окупованої України та згодом перевезених німецькими окупантами до трудового табору у селі Чуків Немирівського району Вінницької області для використання на спорудженні транзитного автошляху. Масава поховання у Чукові нині є одним із місць міжнародного проекту «Захистимо пам'ять», у рамках якого у 2019 р. воно було облаштовано як гідне місце пам'яті та інформації. Дослідження ґрунтується на джерелах з українських та закордонних архівів, наукової літератури і приватних колекцій.

This publication presents the exploitation and annihilation story of Jews who during the Second World War were deported from Romanian territories to occupied Ukraine, and later were transported by the German occupants to the forced labor camp in Chukiv village, located in Nemyriv district of the Vinnytsia region of Ukraine, where they were used for the construction of a transit road. The mass grave in Chukiv is one of the sites that were transformed into a dignified memorial and a place of information in 2019 in the frame of the international project "Protecting Memory". The research is based on sources from Ukrainian and foreign archives, academic literature and private collections.

Проект та, зокрема, історичне дослідження, результатом якого є ця публікація, виконано завдяки підтримці Міністерства закордонних справ Німеччини.

Auswärtiges Amt

Both the project and the historical research, which resulted in this publication, have been funded by the German Federal Foreign Office.

Автор
Рей Брандон

Author
Ray Brandon

Редакційна колегія:
Уве Ноймеркер
д-р Анатолій Подольський
д-р Ульріх Бауманн
д-р Світлана Бурмістр
Олександра Вроблевська
Божена Козакевич
Марія Гончаренко-Шуберт

Editorial board
Uwe Neumärker
Dr. Anatoliy Podolskyi
Dr. Ulrich Baumann
Dr. Svetlana Burmistr
Aleksandra Wroblewska
Bozhena Kozakevych
Mariya Goncharenko-Schubert

Редактор
Михайло Тяглий

Editor
Mykhaylo Tyaglyy

Переклад
Ганна Черноус

Translated by
Hanna Chornous

341.485"20" (=411.16)(477.44-22Чук)(091)=111=161.2
Б87

ISBN-978-966-2726-97-8

© Ray Brandon, 2019
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, 2019
© Український центр вивчення історії Голокосту, 2019

ЗМІСТ/CONTENTS

Переднє слово/Foreword.....	4/5
Передвоєнна історія/Prewar history	10/11
Німецька окупація/German occupation	14/15
Транзитний шлях IV/Transit Road IV	16/17
Чуківський табір і його в'язні/The Chukiv Camp and its Inmates	22/23
Масові розстріли євреїв з Чуківського табору/ Mass Killings of Jews from Chukiv Camp	28/29
Наслідки/Aftermath.....	34/35
Ілюстрації/Illustrations.....	42/42
Перелік скорочень/Abbreviations	50/51

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

У період німецької окупації 1941–1944 років на території сучасної України шляхом масових розстрілів було вбито понад мільйон єврейських дітей, жінок та чоловіків. Їх поховали у численних могилах. Міжнародний проект «Захистимо пам'ять» має на меті облаштування знехтуваних та забутих масових поховань євреїв та ромів, а також створення поруч з ними місць пам'яті та інформації для того, аби зберегти пам'ять про жертв для сьогодення та майбутнього.

На території сучасної України знаходяться близько 2000 місць масових розстрілів. У віддалених ярах, лісах, посеред полів, у колишніх протитанкових ровах чи піщаних кар'єрах загони Вермахту, СС та поліція – за участі місцевого населення – знищували цілі єврейські громади, нерідко впродовж кількох днів. Часто жертв змушували самих викопувати ями та роздягатися. Спочатку вбивали чоловіків, а потім жінок та дітей. Біля могил, перед лицем смерті, відбувалися страшні сцени.

Після війни багато з цих місць убивств пішли у небуття. Для небагатьох, кому вдалося вижити, вшанування пам'яті вбитих членів родини, друзів та знайомих було можливим лише у вузькому колі. Офіційна радянська історіографія відмовлялася визнати євреїв як окрему групу жертв Другої світової війни. Коли за ініціативи євреїв, які вижили і повернулись, встановлювалися скромні пам'ятні обеліски, вони мусили бути присвячені «мирним радянським громадянам».

Лише в 1990-х роках, у незалежній Україні, в багатьох місцях були встановлені пам'ятні обеліски, що вказували на єврейське походження жертв. Однак сотні масових поховань залишаються до-

FOREWORD

During the German occupation, from 1941 to 1944, over one million Jewish children, women, and men were murdered and hastily buried in mass shooting operations throughout the territory of what is today Ukraine. The international project “Protecting Memory” works both to transform the neglected and forgotten mass graves of Jews and Roma into dignified places of remembrance and information points and to preserve the memory of the victims for the present and future.

Estimates suggest there more than 2,000 mass shooting sites on the territory of contemporary Ukraine. In remote ravines and forests, in the middle of fields, in former tank traps and sand quarries, Wehrmacht, SS, and police forces, supported by local auxiliary police and administrative offices, wiped out entire Jewish communities – often over the course of just a few days. In many cases, the victims were forced to dig the pits themselves and to undress. Usually, men were shot first, then women and children. Dramatic scenes unfolded at the pits as the Jews braced for impending death.

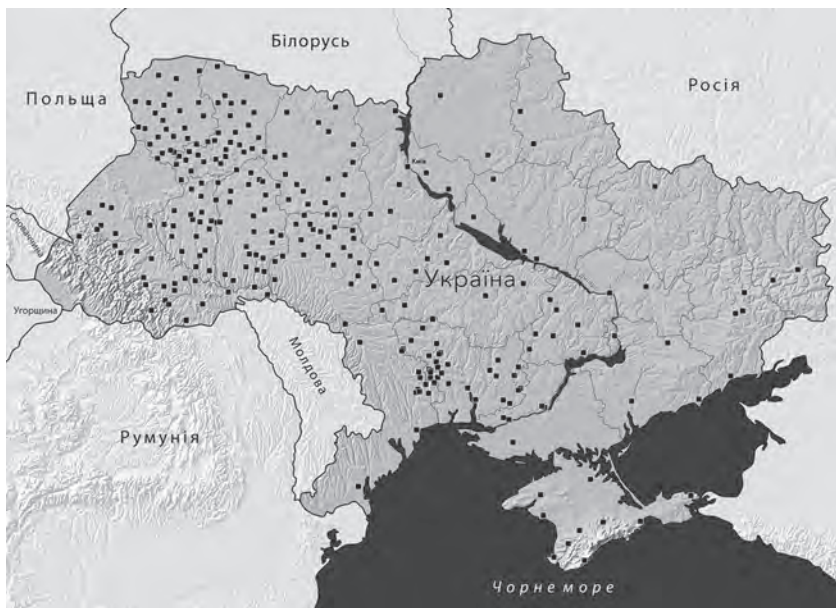
Many of these murder sites faded into obscurity after the war. For the few survivors, it was possible to remember their murdered family members, friends, and acquaintances only in private. Official Soviet historiography refused to recognize Jews as a distinct group of victims. When Jewish survivors or returnees were able to lay modest memorial stones, these had to be dedicated to “peaceful Soviet citizens”.

Only in the 1990s – in independent Ukraine – were memorial stones stating the Jewish identity of the victims erected in numerous places. However, hundreds of mass graves remain unmarked, unpro-

нині непозначеними, незахищеними та занедбаними. Ці землі використовуються у сільському господарстві або забудовуються. Сліди осквернення могил справляють гнітюче враження. Більшість масових поховань не є гідними місцями скорботи та пам'яті про стерте з лиця землі єврейське життя.

Проект «Захистимо пам'ять» поєднує в собі заходи щодо архітектурного захисту та гідного облаштування масових поховань з історичною та педагогічною роботою. Комплексність проекту відображається в таких напрямках та основних принципах діяльності:

Точне місцезнаходження та межі поховань у місцях проекту визначаються за допомогою неінвазивних методів з метою дотримання релігійних приписів юдаїзму (Галахи) та збереження спокою померлих. Проведення робіт (археологічних досліджень та подальшого будівництва) супроводжують представники Комітету у справах збереження єврейських цвинтарів у Європі, які також слідкують за дотриманням Галахи. Представники місцевих єврейських общин також долучаються до роботи над проектом.

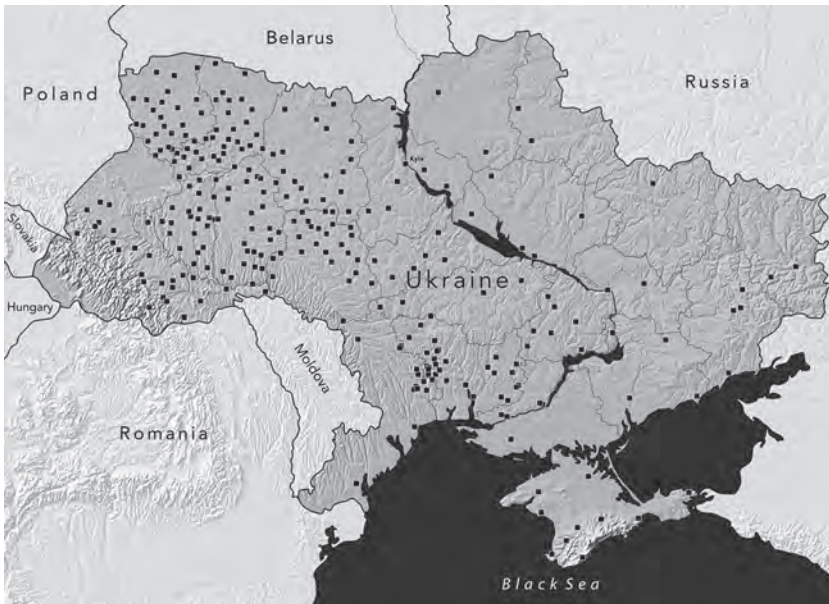

Карта сучасної України з містами та селами, в кожному з яких з 1941 по 1943 рік було розстріляно 500 або більше євреїв. Таких місць 300. До цього додаються ще сотні місць масових розстрілів з меншою кількістю жертв.

tected, and neglected. Many are often used for agriculture or construction. Especially disconcerting are the traces of plundering. Most of the mass graves are not dignified sites of mourning and remembrance about the Jewish life lost. Almost none provide any information about the events that took place at such sites and the lives of those who perished there.

The project “Protecting Memory” combines the sustainable protection and dignified memorialization of mass graves with historical and educational work. The complexity of the project is reflected in its areas of activity and guiding principles:

The exact location and boundaries of graves at project sites are determined by non-invasive methods. This is done in order to comply with Jewish religious law (Halacha), which requires that the final resting place of the dead remains undisturbed. Representatives of the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe monitor the ground-related work on site – both archaeological surveys and

A map of present-day Ukraine showing the cities, towns, and villages where mass shootings of 500 or more Jews were carried out between 1941 and 1943. There are 300 locations of this kind alone. In addition, hundreds of other mass shootings involving fewer victims also took place throughout Ukraine.

Масовим похованням та прилеглим територіям слід надати адміністративний захист, що включає в себе, в першу чергу, відведення цих територій у комунальну власність та перетворення їх у пам'ятні місця з відповідним внесенням у кадастрові плани. Після облаштування вони повинні бути внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України за категорією місцевого значення і, таким чином, підлягати державній охороні.

Масові поховання необхідно захистити архітектурними конструкціями і облаштувати як гідні місця пам'яті та інформації. За допомогою архітекторів з цією метою здійснюється пошук економних та тривалих рішень. Наявні пам'ятні знаки зберігаються та інтегруються у нові місця пам'яті. Особливі труднощі виникають при захисті масових поховань, що осквернюються.

Місцезнаходження масових поховань, кількість жертв, долі окремих із них та тих, кому вдалося вижити, перебіг злочину та інформація про задіяних злочинців визначається за допомогою ретельних історичних досліджень. Історія єврейських громад та їхнього знищення в часи Голокосту презентується кількома мовами на інформаційних стелах. Результати історичної роботи використовуються в освітній програмі, яка проводиться з місцевими школами, а також зі студентами в проекті по усній історії. Освітня програма має на меті заохочення вчителів, учнів та студентів до самостійного вивчення місцевої історії та залучення їх до роботи над новими місцями пам'яті.

Докладніше про проект «Захистимо пам'ять» можна дізнатися тут: www.erinnerungsbewahren.de/uk/

later construction – so as to ensure that Halacha is maintained. Local Jewish communities are also involved in project work.

Through “Protecting Memory”, the surface of the mass graves and the adjoining area receive comprehensive administrative protection. This includes first and foremost the transfer of the plots of land affected to communal property, their re-designation of intended use as memorial sites, and their corresponding entry into cadastral maps. After construction, the memorial sites are entered into the State Registry of Immovable Monuments of Local Significance in Ukraine and, with that, placed under the state protection.

“Protecting Memory” also sees to it that mass graves are structurally protected and turned into dignified places of remembrance and information points. Project architects help find cost-effective and sustainable solutions with this end in mind. Elements from existing memorials are left in place and integrated into the new memorial sites. The protection of mass graves where looting efforts occur presents a major challenge.

Extensive historical research helps to determine the location of mass graves, the sequence of events during mass shootings, the number of victims, the perpetrators involved, and the fate of individual victims and survivors. The results of this research are made available to the public in a variety of ways. The history of Jewish communities and their destruction during the Holocaust is presented in three languages on information stelae at each project site. The results of the historical research are also used for pedagogical work with local schools and an oral history project with university students. The aim of the educational program is to encourage teachers, schoolchildren, and students to explore their local history on their own and to care for the new memorial sites.

Detailed information about the “Protecting Memory” project can be found here: www.erinnerungbewahren.de

ПЕРЕДВОЄННА ІСТОРІЯ

Чуків – село, розташоване на відстані 6 км на південь від центру м. Немирів та за 7 км на північ від смт Брацлав і річки Південний Буг у Вінницькій області.

Вважають, що історія села починається з першої половини XVIII ст., коли ця частина України входила до складу Речі Посполитої¹. У 1765 р. тут жили четверо євреїв². Чуків став частиною Російської імперії за умовами Другого поділу Польщі між Росією та Пруссією у 1793 році. Тоді село стало частиною Подільської губернії. До 1897 р. євреїв у Чукові не було³.

Після Першої світової війни село належало до Української Народної Республіки. Після громадянської війни увійшло до складу Радянського Союзу. У перші десятиріччя радянської влади Чуків був частиною Брацлавського району. У 1926 р. село та навколишні терито-

¹ Історія міст і сіл Української РСР. – Т. 16: Вінницька область. – Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1972. – С. 505.

² Див.: Архив Юго-Западной России. – Гл. 5, т. 2. – Киев: Комиссия для разбора древних актов, 1890. – С. 184.

Потрібно обережно ставитися до інформації про Чуків в інтернеті. Наприклад, на сайті міжнародного проекту «Єврейське кладовище» розміщено текст, що нібито описує громаду в Чукові, але насправді стосується Брацлава. Порівн. зі статтею про Брацлав в: The Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust. – Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001. – Т. 1. – Р. 185, і з текстом за посиланням <http://www.iajgsjewishcemeteryproject.org/ukraine/chukov.html>.

³ Населення мѣста Россійской Имперіи в 500 и болѣе жителей съ указаніем всего наличнаго въ них населенія и числа жителей преобладающихъ вѣроисповѣданій по даннымъ первой всеобщей переписи 1897 г. – Санкт-Петербург, 1905. – С. 169. У Чукові було 1719 жителів, із них – 1597 православні християни. Не згадано про жодного єврея або римо-католика.

PREWAR HISTORY

Chukiv is a village about 6 km south of the center of Nemyriv and 7 km north of Bratslav and the Southern Buh River in Vinnytsia Oblast.

The village is thought to date back to the first half of the 18th century, when this region of Ukraine was part of the Polish-Lithuanian Commonwealth.¹ In 1765, 4 Jews were living here.² Chukiv became a part of the Russian Empire under the terms of the Second Partition of Poland between Russia and Prussia in 1793. There, the village was part of Podolia Gubernia. By 1897, there were no longer any Jews living in Chukiv.³

After the First World War, the village belonged to the Ukrainian People's Republic. It became part of the Soviet Union after the civil war that followed the Bolshevik Revolution. In the first decades of Soviet rule, Chukiv lay within Bratslav Rayon (a district akin to a county, but smaller and lacking in autonomy). In 1926, the village and immediate

¹ *Istoriia mist i sil Ukrainскої RSR*, t. 16: Vinnyts'ka Oblast (Kiev: Instytut istorii Akademii Nauk URSSU, 1972), p. 505.

² On the Jewish population in 1765, *Archiv Iugo-Zapadnoi Rossii*, ch. 5, t. 2 (Kiev: Komissiiia dlia razbora drevnikh aktov, 1890), p. 184.

³ Online information claiming to be about Chukiv must be used with caution. For example, the website of the International Jewish Cemetery Project contains a text that purports to describe a community in Chukiv, but the contents in fact concern Bratslav. Cf. the entry for Bratslav in *The Encyclopedia of Jewish Life before and during the Holocaust* (Jerusalem and New York: Yad Vashem and New York University Press, 2001), v. 1, p. 185, and the text at www.iajgsworld.org/ukraine/chukov.html.

³ *Населенная мѣста Россійской Имперіи в 500 и болѣе жителей съ указаніем всего наличнаго въ них населенія и числа жителей преобладающихъ въроисповѣданій по даннымъ первой всеобщей переписи 1897 г.* (С.-Петербург: Obshchestvennaia pol'za, 1905), p. 169. There were 1,719 people in Chukiv. Of these, 1,597 were Orthodox Christians. No Jews or Roman Catholics are listed.

рії були переважно українськими. Поляки становили найбільшу національну меншину в районі, хоча вони були присутні лише у дев'яти із 19 сільських рад району. Євреї проживали лише у трьох із цих 19 сільських рад. У межах району лише у Брацлаві була значна кількість єврейського населення⁴.

Чуківська сільська рада ⁵						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	1873	6	54	–	–	1933
%	96,89	0,31	2,79	–	–	99,99
17 січня 1939 р.	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних	немає даних
%	–	–	–	–	–	–
сmt Брацлав						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	3908	немає даних	немає даних	1843	2095	7846
%	49,8	–	–	23,5	26,7	100,00
17 січня 1939 р.	2411	359	164	1010	30	3974
%	60,66	9,03	4,12	25,41	0,75	99,97

⁴ Національний склад сільського населення УСРР: попередні підсумки всесоюзного перепису населення // Статистика України. – Серія XVII, № 96. – Харків: Центральне статистичне управління УСРР, 1927. – С. 162.

⁵ Див.: Там само. – С. 162 і 220–221 (17 грудня 1926 р.); http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=6 (17 січня 1939 р.). Порівняння даних щодо сільських рад, які належали до Брацлавського району в 1926 р. (Національний склад сільського населення УСРР... – С. 162) і районів станом на 1941 р. (Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR der Ukraine. – Berlin: Stollberg, 1943. – S. 187–188), – свідчить про те, що Брацлавський район за попередні 15 років змінився лише незначною мірою. Результати радянського перепису населення від січня 1939 р. слід розглядати з великою обережністю. Попередній перепис, проведений у січні 1937 р., мав надати дані, що кількість населення становить 170 мільйонів осіб, однак було встановлено зменшення на 8 мільйонів осіб, що чітко засвідчило наслідки сталінської політики в галузях економіки та безпеки. Матеріали перепису населення 1937 р. знищили, багатьох працівників заарештували і розстріляли. Під час нового перепису населення у 1939 р. посадовці змогли приховати втрати. Що ж до Української РСР, то найсумнівніші дані, ймовірно, стосувалися самих українців, росіян і категорії «інші». Короткий аналіз цих подій див.: Applebaum Anne. Red Famine: Stalin's War on Ukraine. – London: Allen Lane, 2017. – P. 305–308.

vicinity were predominantly Ukrainian. Poles made up the largest minority within the rayon, although they were present in only 9 of the rayon's 19 communities (called "village councils"). Jews could be found in just three of these 19 communities. Bratslav had the only sizeable population of Jews within the rayon.⁴

<i>Chukiv Village Council⁵</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	1,873	6	54	-	-	1,933
%	96.89	0.31	2.79	-	-	99.99
17 Jan. 1939	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
%	-	-	-	-	-	-
<i>Bratslav Town</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	3,908	n/a	n/a	1,843	2,095	7,846
%	49.8	-	-	23.5	26.7	100.00
17 Jan. 1939	2,411	359	164	1,010	30	3,974
%	60.66	9.03	4.12	25.41	0.75	99.97

⁴ *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleння USRR: poperedni pidsumky vse-soiuznoho perepysu naseleння, Statystyka Ukrainy, Serii XVII, No. 96 (Kharkiv: Tsentral'ne Statystychnе Upravlinnia USRR, 1927), p. 162.*

⁵ *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleння USRR*, pp. 162 and 220-221 (17 Dec 1926) and http://demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=6 (17 Jan 1939). A comparison of the communities belonging to Bratslav Rayon in 1926 – as given in *Natsional'nyi sklad sil's'koho naseleння USRR*, p. 162 – and the rayons as they existed in 1941 as outlined in *Ortsnamenverzeichnis der Ukraine auf Grund der administrativen Karten der SSR der Ukraine* (Berlin: Stollberg, 1943), pp. 187-188 – suggests that Bratslav Rayon changed only marginally, if at all, within this 15 year period. The results of the 1939 Soviet census must be viewed with great caution. The preliminary data from the January 1937 Soviet census, which was supposed to have included information on a population of 170 million, in fact revealed a shortfall of 8 million persons and laid bare the human consequences of Stalin's economic and security policies. The 1937 census materials were destroyed, and many staff members were arrested and shot. A new census was scheduled for January 1939, during which officials managed to make up for the shortfall. In the case of Ukraine at least, the most unreliable data is likely to fall under the republic's titular people (Ukrainians), Russians, and under the category "others". For a recent overview of these events see, for example, Anne Applebaum, *Red Famine: Stalin's War on Ukraine* (London: Allen Land, 2017), pp. 305-308.

Брацлавський район без адміністративного центру						
Дата	Українці	Росіяни	Поляки	Євреї	Інші	Всього
17 грудня 1926 р.	30 028	227	2325	12	9	32 608
%	92,08	0,69	7,13	0,04	0,03	99,97
17 січня 1939 р.	22 637	2328	1205	41	218	26 429
%	85,65	8,80	4,55	0,16	0,82	99,98

НІМЕЦЬКА ОКУПАЦІЯ

Німці захопили територію Вінницької області впродовж трьох тижнів із 9 по 29 липня 1941 р. Чуків упав перед силами Вермахту орієнтовно 21 липня⁶. У серпні німці та їхні румунські союзники домовилися, що територія України між річками Південний Буг і Дністер відійде до Румунії. Ця зона, що охоплювала південну половину Вінницької області (а також майже всю територію Одеської області) стала відомою під назвою Трансністрія⁷. 20 жовтня Вермахт передав північну половину Вінниці разом із с. Чукив під управління цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна». Чукив став частиною гебітскомісаріату Немирів у Генеральній окрузі «Житомир».

Життя у румунській зоні окупації було для євреїв надзвичайно складним (див. нижче), проте шанси вижити були дещо більшими,

⁶ Див.: Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні. – Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. Дати щодо адміністративного регіону загалом наведено на с. 443. Чукова немає в таблиці по Вінницькій області, однак дати захоплення м. Немирів (21 липня) та смт Брацлав (22 липня) зазначено на с. 369 і 371 відповідно.

⁷ Створення Трансністрії було результатом домовленостей між Німеччиною і Румунією 19 і 30 серпня. Влада Вермахту наказала передати згадані українські території 4 вересня, і вже 18 вересня це було відображено на німецьких картах. Наказ, що встановлював цю зону окупації, було оприлюднено лише 17 жовтня, наступного дня після того, як румунські війська захопили Одесу, див.: Deletant Dennis. Transnistria and the Romanian Solution to the 'Jewish Problem' // Shoah in Ukraine. History, Testimony, Memorialization / Edited by Ray Brandon and Wendy Lower. – Bloomington: Indiana University Press (далі – Shoah in Ukraine). – P. 158, 182.

<i>Bratslav Rayon without Administrative Center</i>						
Date	Ukrainians	Russians	Poles	Jews	Others	Total
17 Dec. 1926	30,028	227	2,325	12	9	32,608
%	92.08	0.69	7.13	0.04	0.03	99.97
17 Jan. 1939	22,637	2,328	1,205	41	218	26,429
%	85.65	8.80	4.55	0.16	0.82	99.98

GERMAN OCCUPATION

The territory of Vinnytsia Oblast was captured by the Germans over the course of three weeks from 9 to 29 July 1941, with Chukiv falling to Wehrmacht forces on or around 21 July.⁶ In August, the Germans and their Romanian allies agreed that the Ukrainian territory between the Southern Buh and Dniestr rivers would be ceded to Romania. This zone, which included the southern half of Vinnytsia Oblast (as well as most of Odessa Oblast), became known as Transnistria.⁷ On 20 October, the Wehrmacht transferred the northern half of Vinnytsia, including Chukiv, to the civil administration of the Reich Commissariat Ukraine (RKU). In the RKU, Chukiv formed a part of County Commissariat Nemyriv within General Commissariat Zhytomyr.

Conditions for Jews in Romanian-occupied Ukraine – as discussed below – were extremely difficult, but Jews there had a marginally

⁶ *Nimets'ko-fashysts'kyi okupatsiyni rezhym v Ukraini* (Kiev: Derzhavne vydavnyts'tvo politychnoi literatury URSR, 1963). The dates for the administrative region as a whole are on p. 443. Chukiv is not in the table for Vinnytsia Oblast, but the dates of capture for Nemyriv (21 July) and Bratslav (22 July) are given on pp. 369 and 371, respectively.

⁷ Transnistria was the result of agreements concluded between Germany and Romania on 19 and 30 Aug. Wehrmacht authorities ordered the handover on 4 Sept., and by 18 Sept., German situation maps showed it to be complete. The decree establishing this zone of occupation was made public only on 17 Oct., the day after Romanian troops captured Odessa, see Dennis Deletant, "Transnistria and the Romanian Solution to the 'Jewish Problem'", in Ray Brandon and Wendy Lower, eds. *Shoah in Ukraine. History, Testimony, Memorialization* (Bloomington: Indiana University Press), pp. 158 and 182, fn. 7.

ніж у німецькій окупації. Під час окупації у Райхскомісаріаті «Україна» німецькі солдати, поліція та адміністрація вчиняли систематичні вбивства єврейського населення України. У гебітскомісаріаті Немирів більшу частину євреїв розстріляли в листопаді 1941 р. Більшість з-поміж тих євреїв, які залишилися, а це були робітники та їхні родини, вбили у травні та червні 1942 р.⁸ Очільник Генеральної округи «Житомир» – території, що простиралася від Літина до Гайсина на півдні та Петрикова й Речиці на півночі, – писав у своєму звіті за травень 1942 р., що регіон був «практично звільнений від євреїв»⁹. До того часу місцеві євреї, які досі залишалися в живих, переховувалися або перебували серед партизан.

Особливість історії Голокосту в селі Чуків пов'язана з тим фактом, що наприкінці літа 1942 р. німці влаштували тут трудовий табір для спорудження доріг. Цей проект втілювали німецька поліція та СС для розширення і підтримки лінії військового постачання, відомої під назвою «транзитний шлях IV» (*Durchgangstrasse IV*).

ТРАНЗИТНИЙ ШЛЯХ IV

Через брак добре розвиненої залізниці на радянській території, особливо шляхів зі Сходу на Захід, для вторгнення в Радянський Союз німецькі збройні сили здебільшого поклалися на мережу доріг. В Україні кожна з німецьких армій групи сухопутних військ «Пів-

⁸ Щодо Голокосту у двох із трьох районів, які утворювали гебітскомісаріат «Немирів», див.: United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 (далі – USHMM ECG). – Т. 2: Ghettos in German-Occupied Eastern Europe. Part B. – Bloomington: Indiana University Press, 2012. – Р. 1577–1578, 1550–1551. Кількість євреїв у смт Ситківці станом на 25 серпня 1941 р. становила 44 особи: Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 серпня 1941; Российский государственный военный архив (далі – РГВА), л. 24 (с. 6 звіту). Цих євреїв було вбито до кінця 1941 р.: Круглов Александр. Катастрофа украинского еврейства 1941–1944 гг. Энциклопедический справочник. – Харьков: Каравелла, 2001. – С. 285–286.

⁹ Звіт про оперативну ситуацію по Генеральній округі «Житомир», 3 червня 1942 р.: Bundesarchiv (BArch), R6/310, спр. 6.

greater chance of survival than in German-occupied Ukraine. Throughout the occupation in the RKU, German soldiers, police, and administrators pursued the systematic murder of the Jewish population in Ukraine. Within County Commissariat Nemyriv, most of the Jews were shot in November 1941. The majority of the remaining Jews – workers and their families – were murdered in May and June 1942.⁸ The head of General Commissariat Zhytomyr – an expanse of territory stretching from Lityn and Haisyn in the south to Petrikov and Rechitsa in the north – wrote in his report for May 1942 that the region was “for the most part free of Jews”.⁹ By then, the only Jews native to the region who were still alive were in hiding or among the partisans.

Chukiv’s place in Holocaust history, however, has little to do with the annihilation of the Jewish population in Nemyriv County. This village’s Holocaust history stems from the fact that the Germans set up a labor camp here in the late summer of 1942. The camp was established for a road construction project run by the German police and SS to expand and maintain a military supply line known as Transit Road IV (*Durchgangstrasse IV*).

TRANSIT ROAD IV

Given the absence of a highly developed rail network on Soviet territory, especially east-west lines, German ground forces relied heavily on a series of roads for the invasion of the Soviet Union. In Ukraine,

⁸ On the Holocaust in two of the three rayons making up Nemyriv County, see the entries for Voronovysia and Nemyriv in *United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945 (USHMM ECG)*, Vol. 2: *Ghettos in German-Occupied Eastern Europe*. Part B (Bloomington: Indiana University Press, 2012), pp. 1,577-1,578, and 1,550-1,551, respectively. The number of Jews in Sytkivtsi as of 25 Aug. 1941 was 44, Feldkommandantur 675 (V), Abt. VII (Mil.-Verw.), an Sicherungs-Division 444 über Feldkommandantur 675 (V), Betr.: Einsetzung von Rayonchefs, 25 Aug. 1941, Russian State Military Archive (Rossiiskii Gosudarstvennyi Voennyi Arkhiv, RGVA), II. 24 (p. 6 of report). These Jews had been murdered by the end of 1941, Aleksandr Kruglov, *Katastrofa ukrainskogo evreistva 1941-1944 rr. Entsiklopedicheskii spravochnik* (Kharkiv: Karavella, 2001), pp. 285-286.

⁹ Situation report for General Commissariat Zhytomyr, 3 June 1942, Bundesarchiv (BArch), R6/310, fol. 6.

день» використовувала власну дорогу. Одна з ліній постачання йшла від Грубешова до Києва, а потім до Харкова. Це була функціонуюча хороша дорога. На відміну від неї лінія постачання, яка з'єднувала Перемишль і Проскурів (нині – Хмельницький), а пізніше Дніпропетровськ (нині – Дніпро) та Сталіно (нині – Донецьк), була імпровізацією німецьких планувальників у Берліні. Вона складалася з низки основних та другорядних доріг – з покриттям, вимощеним бруківкою, вкритих гравієм. Для того, щоб цей маршрут – транзитний шлях IV – міг функціонувати як лінія постачання із високою пропускну здатністю, його потрібно було вдосконалити й розширити¹⁰.

Під час перших місяців окупації німці часто примушували євреїв до дорожніх робіт, однак у той час таку експлуатацію єврейської праці розглядали як тимчасову¹¹, адже війну проти Радянського Союзу планувалося виграти до початку вересня. Коли німецький наступ було зупинено на Донбасі наприкінці осені 1941 р., верховне командування Вермахту і вище керівництво СС та поліції вирішили, що потрібно зробити питання транзитного шляху IV пріоритетним.

¹⁰ Щодо огляду транзитних шляхів див.: VArch (Koblenz), N 1772/7 (колиш. КІ. Erw. 881/5), Nachlass Walther Kumpf. На жаль, нижньої половини цієї діаграми немає. Лінії постачання в перші місяці війни описано у: Befehl über den Ausbau von Durchgangsstraßen im rückw. H. Geb., 22 липня 1941 р. // VArch (Freiburg), RH 22/5, спр. 134.

У Центральній Україні було три транзитні шляхи: IV (здебільшого для 17-ї армії) – через Перемишль, Львів, Тернопіль, Проскурів і потім до Вінниці, Умані, Кіровограда (нині – Кропивницький), Кривого Рогу, Дніпропетровська (зараз – Дніпро), Павлограда, Сталіно (нині – Донецьк) та Макіївки; V (в основному для 1-ї танкової групи) – через Луцьк, Дубно, Острогоз, Полонне, Шепетівку та Бердичів, а потім до Сквирки, Таращі, Звенигорода та Кривого Рогу, цей шлях незабаром було закинута, ймовірно, після битви за Київ у вересні 1941 р.; VI (здебільшого для 6-ї армії) – через Устилуг, Луцьк, Рівне, Новоград-Волинський і Житомир, а потім до Києва, Борисполя, Переяслава, Лубен і Харкова. Коли німці припинили користування транзитним шляхом V як головною лінією постачання, транзитний шлях VI став транзитним шляхом V.

¹¹ Докладніше про транзитний шлях див.: Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 90–223. Порівн. з: Bennet G. H. The Nazi, the Painter and the Forgotten Story of the SS Road. – Chicago: University of Chicago Press, 2012. Герберт Зіттіг, нар. 1897 р., колишній комісар гебітскомісаріату в Немирові, тобто найвищий цивільний посадовець на цій території, описував різні ділянки транзитного шляху під своєю юрисдикцією, див. його свідчення від 3 вересня 1963 р.: VArch, B 162/6154, спр. 16.

Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten) // РГВА, оп. 3, д. 662, л. 8 (с. 3 звіту).

each of the German armies under Ground Forces Group South used its own road. The supply line running from Hrubieszow to Kiev – and onwards to Kharkiv – formed an already functioning main road. However, the supply line connecting Przemyśl with Proskuriv (today Khmelnytsky) – and later Dnipropetrovsk (today Dnipro) and Stalino (today Donetsk) – was improvised. It consisted of numerous primary and secondary roads – paved, cobblestoned, gravel – joined together by German military planners in Berlin. To function as a high-capacity supply line, this road – Transit Road IV – had to be greatly improved and expanded.¹⁰

During the first months of the occupation, the Germans often deployed Jews for road building, but this exploitation of Jewish labor at the time was seen as temporary.¹¹ The war against the Soviet Union was, after all, to be won by September. When the German advance came to a halt in the Donbas in late autumn 1941, the High Command of the Wehrmacht and the top SS and police leadership concluded that it was necessary to make work on Transit Road IV a priority.

¹⁰ For an overview of the transit roads, see BArch (Koblenz), N 1772/7 (колиш. КІ. Ерв. 881/5), Nachlass Waither Kumpf. Unfortunately, the bottom half of this diagram is missing. The supply lines for the first months of the war are described in Befehl über den Ausbau von Durchgangsstraßen im rückw. H. Geb., 22 July 1941, BArch (Freiburg), RH 22/5, fol. 134.

Of the three roads in central Ukraine: Transit Road IV (primarily for the 17th Army) ran via Przemyśl, Lviv, Ternopil', Proskuriv and then on to Vinnytsia, Uman, Kirovohrad (today Kropyvnyts'kyi), Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk (today Dnipro), Pavlohrad, Stalino (today Donetsk), and Makiivka. Transit Road V (primarily for the 1st Armored Group) ran via Luts'k, Dubno, Ostroh, Polonne, Shepetivka, and Berdychiv, then on to Skvyra, Tarashcha, Zvenyhorod, and Kryvyi Rih. This road was soon abandoned, probably after the Battle of Kiev in September 1941. Transit Road VI (primarily for the 6th Army) ran via Ustyulh, Luts'k, Rivne, Novohrad-Volynskiy and Zhytomyr, and then on to Kiev, Boryspil', Pereiaslav, Lubny, and Kharkiv. When Transit Road V was struck Transit Road VI became Transit Road V.

¹¹ For more on the origins of Transit Road IV and its development, see Andrej Angrick, "Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine," in Brandon and Lower, eds. *Shoah in Ukraine*, pp. 190-223. Also see G.H. Bennett, *The Nazi, the Painter and the Forgotten Story of the SS Road* (Chicago: University of Chicago Press, 2012). After the war, Herbert Sittig, the former county commissar in Nemyriv, i.e. the top civil administrator in the area, described the various stretches of the transit road in his jurisdiction, see statement by Herbert Sittig, b. 1897, 3 Sept. 1963, BArch, B 162/6154, fol. 16.

Feldkommandantur 675 (V) Abt. VII (Mil.-Verw.) an Sicherungsdivision 444, 11 Aug. 1941, Betr.: Einsetzung von Rayon-Chefs (Landräten), RGVA, o. 3, d. 662, l. 8 (p. 3 of report).

На початку 1942 р. відповідальність за будівництво було передано СС. Зважаючи на великий обсяг робіт, транзитний шлях ІV швидко став найбільшим проектом із застосування примусової праці в Україні. До кінця весни 1942 р. інфраструктура Вермахту уздовж дороги – місцеві та польові комендатури, медичні заклади, авторемонтні зведення, ветеринарні клініки, комунікаційні штаби, місця розміщення для військ та ін. – була щільно вкрита мережею трудових таборів, які формували з євреїв, військовополонених і місцевого цивільного населення¹².

Одна з найслабших ділянок транзитного шляху ІV була на відрізку між Немировом, Брацлавом і Нижчою Кропивною. Тут дорога заглиблювалася у Трансністрію, яка перебувала під румунською окупацією. Німецькі планувальники хотіли виправити це за допомогою побудови 25-кілометрового переходу до Нижчої Кропивної через Озеро та Райгород. Чуківський табір організували в серпні 1942 р.¹³ У гебітскомісаріаті Немирів між Немировом і Нижчою Кропивною було облаштовано ще принаймні п'ять таборів¹⁴.

¹² Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 192–198. Ділянка цього транзитного шляху в Галичині також була великим проектом Генеральної губернії, але тут дещо інша історія, див.: Sandkühler Thomas. “Endlösung” in Galizien. Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941–1944. – Bonn: Dietz, 1996; Pohl Dieter. Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941–1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens. – Munich: Oldenbourg, 1997.

¹³ У свідченні від 26 січня 1966 р. Віллі Арем (нар. 1902 р.) зазначив, що румунські євреї прибули в серпні 1942 р., а до цього в Чукові євреї не працювали (Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 135, спр. 1914–1917, тут спр. 1916). Колишній поліцейський Г. Бескотний (нар. 1989 р.) 10 квітня 1944 р. згадував, що табір було засновано «восени 1942 р.» (Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (далі – АСБУ ВіО), спр. № 2502 (Брус і Бескотний), арк. 47 зв.). В акті Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників та їхніх спільників (НДК) від 13 листопада 1944 р. йшлося про те, що табір існував у Чукові «в період з серпня 1941 р. по грудень 1942 р.», див.: Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217–218. Напевно, малося на увазі з серпня 1942 р. по грудень 1943 р. Втім, навіть з уточненням, остання дата видається малоімовірною.

¹⁴ Після реорганізації гебітів із 26 до 18 навесні 1943 р. Райгород і Нижня Кропивна мали перейти до гебіту Гайсин, див.: Zentralblatt des Reichskommissars in der Ukraine, № 16, 3 квітня 1943 р., с. 213–216, та № 35, 24 липня 1943 р., с. 531.

Responsibility for the project was transferred to the SS in early 1942. Given the extensive amount of work necessary, Transit Road IV quickly became the largest forced labor project in Ukraine. By late spring 1942, Wehrmacht infrastructure along the road – local and field commandants, medical facilities, vehicle maintenance platoons, veterinarians, communication outposts, troop accommodations, etc. – was interspersed with labor camps and work details made up of Jews, POWs, and local civilians.¹²

One of the weakest stretches of Transit Road IV fell between Nemyriv, Bratslav, and Nyzhcha Kropyvna. Here, the road dipped into Romanian-occupied Transnistria. German planners wished to rectify this by building a 25-km bypass to Nyzhcha Kropyvna through Ozero and Raihorod. The Chukiv camp was established in August 1942.¹³ Within County Commissariat Nemyriv, at least five other camps were established between Nemyriv and Nyzhcha Kropyvna.¹⁴

¹² Angrick, “Annihilation and Labor”, pp. 192-198. The segment of this transit road in Galicia represented a major project within the General Government as well, but constitutes another story, see Thomas Sandkühler, “*Endlösung*” in Galizien. *Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941-1944* (Bonn: Dietz, 1996), and Dieter Pohl, *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941-1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens* (Munich: Oldenbourg, 1997).

¹³ Statement by Willy Ahrem, b. 1902, 26 Jan. 1966, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 135, fol. 1,914-1,917, here fol. 1,916, referred to August 1942 as the date of the arrival of the Romanian Jews and claimed that there were no Jews deployed in Chukiv beforehand. The former policeman G. Beskostnyi dated the founding of the camp to “autumn 1942”, statement by Grigorii Beskostnyi, b. 1898, 10 Apr. 1944, Archiv upravlinnia Sluzby bezpeky Ukrainy Vinnyts’koï oblasti (ASBU ViO), case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), fol. 47r. The final report of the Bratslav Rayon section of the Soviet Union’s Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and Their Accomplices (ChGK), stated that a camp existed in Chukiv “in the period August 1941 to December 1942”, see Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, Derzhavnyi Arkhiv Vinnyts’koi Oblasti (DAViO), f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217-218. August 1942 to December 1943 is more likely meant. Even corrected, however, the latter date remains unlikely.

¹⁴ With the reorganization of the county commissariats from 26 to 18 in spring 1943, Raihorod and Nyzhcha Kropyvna would have passed to County Commissariat Haisyn, see *Zentralblatt des Reichskommissars in der Ukraine*, Nr. 16, 3 Apr. 1943, pp. 213-216, and Nr. 35, 24 July 1943, p. 531.

ЧУКІВСЬКИЙ ТАБІР І ЙОГО В'ЯЗНІ

Лише кілька євреїв у Чуківському таборі походили з місцевості поблизу Немирова або Вінницької області. Решта були з Бессарабії та Північної Буковини, що належали Румунії до червня 1940 р., а з липня 1941-го знову опинилися під румунським контролем.

У період між світовими війнами антисемітизм у Румунії значною мірою впливав на національне законодавство. Після того, як у червні 1940 р. Радянський Союз захопив Бессарабію та Північну Буковину, румунський уряд посилив офіційні заходи та масові дії проти румунських євреїв.

Як союзник Німеччини під час вторгнення до Радянського Союзу влітку 1941 р. Румунія швидко відновила володіння своїми колишніми землями, а також вищезгаданою територією Трансністрії. Після цього Бухарест запровадив власну політику виселення небажаних етнічних меншин із Бессарабії та Північної Буковини до своєї зони окупації між річками Дністер і Південний Буг. Там євреїв залишали у погано облаштованих таборах без їжі, даху над головою або санітарних умов. Рівень смертності від голоду, важких умов і хвороб, а також від масових розстрілів сягнув десятків тисяч осіб¹⁵.

Того ж літа, коли вбивства єврейського населення в Генеральній окрузі «Житомир» наближалися до завершення, посадовці німецької поліції та СС, які відповідали за проект транзитного шляху IV, почали розуміти, що їм потрібно залучати до будівництва працю євреїв. Військовополонених вважали ненадійними, а українці працювали на полях¹⁶. Велика кількість євреїв досі мешкали в сусідній Генеральній окрузі «Волинь-Поділля», однак тамтешні посадовці не дуже хотіли

¹⁵ Див.: Deletant Dennis. Transnistria and the Romanian Solution to the 'Jewish Problem' // Shoah in Ukraine. – P. 158–172. Короткий огляд долі євреїв у Трансністрії див. у вступі до: Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933–1945. – Band 7: Sowjetunion mit annektierten Gebieten I, Besetzte sowjetische Gebiete unter deutscher Militärverwaltung, Baltikum und Transnistrien / von Bert Hoppe. – Munich: Oldenbourg, 2011. – S. 62–70.

¹⁶ Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 201–203. Німці постійно потребували робочої сили, тож, щоб убезпечити неєврейське цивільне населення від відправки на роботу до Німеччини, було створено 50-кілометрову обмежувальну зону уздовж транзитного шляху IV, див.: Ibid. – P. 203, 218, прим. 86.

THE CHUKIV CAMP AND ITS INMATES

Few of the Jews at the Chukiv camp came from the Nemyriv area or Vinnytsia Oblast. The Jews at the Chukiv camp were almost all from Bessarabia and Northern Bukovina, territories that until June 1940 had belonged to Romania and from July 1941 were once again under Romanian control.

Between the world wars, anti-Semitism in Romania greatly influenced national legislation. After the Soviet seizure of Bessarabia and Northern Bukovina in June 1940, Romanian government measures and action by the public against Romania's Jews intensified.

As a German ally in the invasion of the Soviet Union in the summer of 1941, Romania soon regained its former provinces, as well as acquiring the aforementioned territory of Transnistria. Bucharest then launched its own policy of expelling unwanted ethnic minorities from Bessarabia and Northern Bukovina into its zone of occupation between the Dniestr and Southern Buh rivers. There, the Jews were left in rudimentary camps without food, housing, or sanitation. The death toll from hunger, exposure, and disease, as well as mass shootings, soared into the tens of thousands.¹⁵

That same summer, as the murder of the Jewish population within General Commissariat Zhytomyr was coming to an end, the German police and SS officials in charge of the Transit Road IV project were beginning to realize they still needed Jewish labor. POWs were considered unreliable. Ukrainians were required in the fields.¹⁶ Large numbers of Jews were still alive in neighboring General Commissariat Volhynia-Podolia, but officials there were reluctant to cooperate with the

¹⁵ On Romanian measures, see Deletant, "Transnistria and the Romanian Solution," pp. 158-172. The literature on Transnistria is sizeable. For a succinct overview of the fate of the Jews in Transnistria, see the introduction to *Die Verfolgung und Ermordung der europäischen Juden durch das nationalsozialistische Deutschland 1933-1945*, Band 7: Sowjetunion mit annektierten Gebieten I, Besetzte sowjetische Gebiete unter deutscher Militärverwaltung, Baltikum und Transnistrien, Susanne Heim, Ulrich Herbert, et al., eds., compiled by Bert Hoppe (Munich: Oldenbourg, 2011), pp. 62-70.

¹⁶ Angrick, "Annihilation and Labor", pp. 201-203. The competing demands for manpower for field work, road work, and labor in Germany led to the creation of a 50-km exclusionary zone along Transit Road IV to keep non-Jewish civilians from being recruited for Germany, Angrick, "Annihilation and Labor", pp. 203 and 218, fn. 86.

співпрацювати з проектом СС, здебільшого через те, що процес відбору загрожував порушити розклад наступної хвилі масових розстрілів, що вже починалася¹⁷.

У серпні 1942 р. посадовці СС та поліції з Гайсина, де розташовувався штаб зони спорудження транзитного шляху IV (до якої належали, зокрема, Немирів і Чуків), вирушили до Трансністрії, щоб зібрати євреїв.

Місяцем раніше Румунія здійснила ще одну масову депортацію євреїв до Трансністрії. Коли прибули німецькі представники, євреї ще намагалися впоратися з наслідками депортації і пристосуватися до важких умов життя у Трансністрії. Вони напевно чули про те, що німці проводять масові розстріли євреїв, але ще не могли усвідомити масштабність цих заходів. Заманені обіцянкам про їжу, житло та про безпеку для їхніх дітей та літніх членів родин, тисячі буковинських і бессарабських євреїв пішли за німецькими посадовцями і перейшли з Трансністрії через річку Буг на окуповану німцями територію України. Зі свого боку, СС розподіляло новоприбулих євреїв по нових або вже наявних трудових таборах транзитного шляху IV¹⁸.

У Чуківському таборі утримували кілька сотень євреїв. Табір розташовувався у будівлі колишньої школи поблизу або на території колгоспу і був оточений високим парканом із колючим дротом. Охоронцями були українські поліцейські¹⁹. За Чуківським табором, як і

¹⁷ Приклад Летичева: USHMM ECG, т. 2, частина В, с. 1403–1405. Іншими факторами, які, ймовірно, ускладнювали процес наймання євреїв із «Волині-Поділля», були паливо, додатковий транспортний рух по перевантажених дорогах, ризик втечі, відстані між громадами, брак чоловіків після 1941 р. і той факт, що доступні робітники були потрібні для робіт на транзитному шляху IV на території самої округи «Волинь-Поділля». Румунські депортації євреїв до Трансністрії припинилися влітку 1942 р.: Deletant Dennis. *Transnistria and the Romanian Solution to the 'Jewish Problem'* // *Shoah in Ukraine*. – P. 172.

¹⁸ Angrick Andrej. *Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine* // *Shoah in Ukraine*. – P. 205–208. Клара Петер (нар. Данілоф), Ліпа Данілоф, Берку Данілоф (Данілов у його допиті), Рахель Мільнер та Моше Вайссман були завербовані для робіт у результаті таких дій. Персонал проекту СС неодноразово проводив схожі акції вербування в 1943 р.: *Ibid.* – P. 207–208.

¹⁹ Клара Петер (нар. 1928 р.), яка вижила, розповідала, що в таборі було кілька євреїв, див. її свідчення від 7 лютого 1964 р.: VArch, В 162/6154, спр. 153–155; натомість колишній поліцейський Бескотний стверджував, що у таборі було «близько 300 осіб»: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), арк. 47 зв. Він також згадував про високі паркани з колючим дротом. Ліпа Данілоф (нар. 1926 р.), який також вижив, свідчив 7 січня 1964 р. про близько 600 євреїв у

SS project, in large part because the selection process threatened to disrupt the timetable for the next wave of mass shootings that was just getting underway.¹⁷

In August 1942, SS and police officials from Haisyn, headquarters of the Transit Road IV construction zone containing Nemyriv (and Chukiv), crossed into Transnistria to recruit Jews.

A month earlier, the Romanians had carried out another mass deportation of Jews into Transnistria. When the German officials arrived, these Jews were still grappling with the shock of expulsion and the extreme hardships of life in Transnistria. They may have heard rumors about German mass shootings, but had yet to grasp the full scope of such measures. Lured by German promises of food and housing, as well as safety for their children and elderly family members, thousands of Bukovinian and Bessarabian Jews followed the German officials out of Transnistria over the Buh River into German-occupied Ukraine. On the other side, the SS distributed the newly arrived Jews among the new or already existing Transit Road IV labor camps.¹⁸

The camp at Chukiv held several hundred Jews. It was located in a former school building on or near the premises of a collective farm. High barbed-wire fencing surrounded the camp. Ukrainian policemen served as guards.¹⁹ The Chukiv camp, as well as the others in the Ne-

¹⁷ On the example of Letychiv, *USHMM ECG*, vol. 2, part B, pp. 1,403-1,405. Other factors that likely prevented the recruitment of Jews from Volhynia-Podolia were fuel, additional traffic on an already overburdened road, the risk of escape, distances between surviving communities, a shortage of males after 1941, and the fact that those workers who were available were needed for work on Transit Road IV in Volhynia-Podolia itself. Romanian deportations of Jews to Transnistria were suspended in the summer of 1942, Deletant Dennis, "Transnistria and the Romanian Solution to the 'Jewish Problem'," in Brandon and Lower, eds. *Shoah in Ukraine*, p. 172.

¹⁸ Angrick, "Annihilation and Labor", pp. 205-208. The survivors mentioned below – Clara Peter (née Danilof), Lipa Danilof, Bercu Danilof (Danilof in his interrogation), Rachel Milner, and Moshe Weissman – were all recruited as a result of such efforts. Personnel from the SS project repeatedly undertook similar recruitment drives into 1943, Angrick, "Annihilation and Labor", pp. 207-208.

¹⁹ The survivor Clara Peter said there were several hundred Jews in the camp, see statement by Clara Peter, b. 1928, 7 Feb. 1964, BArch, B 162/6154, fol. 153-155, while a former policeman spoke of "about 300 persons" at the camp, Beskostnyi, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), ark. 47r. Beskostnyi also mentioned high barbed-wire fences. Another survivor estimated that there were 600 Jews in the Chukiv camp and described a high barbed-wire fence, Lipa Danilof, b. 1926, 7 Jan. 1964, BArch, B 162/6154, fol. 160-161. Danilof said the camp was

за іншими таборами в районі Немирова, наглядали унтер-офіцери з німецької поліції – Альфред Йеніг та його заступник Курт Крошке. Після прибуття до табору євреям наказали віддати всі цінні речі, які в них були. Литовські та українські охоронці додатково обшукували євреїв. Йеніг і Крошке записали імена 10 євреїв, які намагалися приховати цінні речі. Невдовзі цих людей розстріляли²⁰.

Під час післявоєнного розслідування колишній місцевий поліцейський розповідав радянським слідчим про «нелюдські» умови в Чуківському таборі, про те, що люди часто вмирили через холод і брак їжі. Умови в усіх трудових таборах були дуже поганими. Люди мешкали у хліву або стайні з брудною підлогою. Дах протікав, а стіни не могли захистити від вітру, дощу та снігу. Їжі було мало, та й низької якості: кількасот грамів черствого хліба, гнила картопля або неочищений горох і невелика порція тухлого м'яса на день²¹.

Робота зазвичай була виснажливою і брудною. Деякі євреї працювали прибиральниками, сільськогосподарськими робітниками

Чуківському таборі: ВArch, В 162/6154, спр. 160–161. За його словами, табір був розташований у колишній школі й огорожений високим парканом із колючим дротом. Він також розповідав про те, що німці відбирали цінні речі. Бескотний зазначав, що табір розміщувався на території колгоспного двору: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), арк. 47 зв. Слід зазначити, що у розповіді Л. Данілоф є кілька розбіжностей зі свідченнями його батька (Берку) і сестри (Клари). Ані Берку, ані Клара нічого не розповідають про умови в таборі. Родина Данілоф, імовірно, прибула до Чукова лише у вересні 1942 р. Л. Данілоф описує підготовку до розстрілу в Немирові 14 вересня 1942 р., який, за його словами, відбувся через кілька днів після його прибуття до Чукова. Ліпа Данілоф.: ВArch, В 162/6154, спр. 160–161. Інші члени родини дат не наводять.

²⁰ Див. заяву Рахель Мільнер, нар. 1907 р., від грудня 1963 р.: Yad Vashem Archive (далі – YVA), О. 3/2757, fol. 13, а також свідчення Мільнер ізраїльській поліції від 15 травня 1962 р.: ВArch, В 162/6154, спр. 185. Мільнер називає Йеніга російською «Хеніг», що було транслітеровано назад до латинських літер як Hönig (Хьоніг) і було так використано в її ізраїльському свідченні. Мільнер та інші свідки також згадують про третього старшого поліцейського на ім'я «Вілі». Ті, хто вижили, часто згадують принаймні одного з цих трьох: Abschlussbericht, ВArch, В 162/7381, спр. 389; Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 222 (прим. 86). Про відбирання цінних речей у свідченні Л. Данілоф: ВArch, В 162/6154, спр. 160–161.

²¹ Про умови в Чукові у свідченні Бескотного: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), арк. 47 зв., також див.: Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 208–209. У цій частині України середні низькі температури з листопада по березень падають нижче 0 °С.

myriv area, were supervised by non-commissioned officers from the German police: Alfred Jähnig and his deputy Kurt Kroschke. Upon arriving at the camp, the Jews were ordered to hand in whatever valuables they might have. Lithuanian and Ukrainian guards then searched the Jews for additional valuables. Jähnig and Kroschke took down the names of 10 Jews who were caught trying to withhold anything of value. Those who ended up on such lists were shot soon thereafter.²⁰

During a postwar interrogation, a former local policeman at the Chukiv camp described the conditions as “inhuman” and told Soviet investigators that people regularly died due to the freezing temperatures and lack of food. Conditions in all of the camps were miserable. Some of the camps were simply barns or sheds with dirt floors. They had roofs that leaked, and walls that were unable to keep out the wind, rain, and snow. Food was low in quantity and poor in quality: a few hundred grams of stale bread, spoiled potatoes or unshelled peas, a small portion of rancid meat per day.²¹

The work was usually strenuous and filthy. Some Jews worked as cleaners, field hands, or mechanics. Others had to perform such ardu-

in a former school and described the theft of valuables, *ibid.* Beskostnyi said the camp was on the premises of the collective farm’s courtyard, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), ark. 47r. It should be noted that L. Danilof’s statement contains several incongruities when compared with statements given by his father (Bercu) and sister (Clara). These discrepancies could be due to the witness, the stenographer during questioning, or the translator. Neither Bercu or Clara say anything about conditions in the camp. The Danilof family may have only arrived at Chukiv in September 1942. L. Danilof’s statement describes preparations for a shooting in Nemyriv on 14 Sept. 1942, which he says took place several days after his arrival in Chukiv, Lipa Danilof, 7 Jan. 1964, BArch, B 162/6154, fol. 160-161. The other family members provide no dates for orientation.

²⁰ On Jähnig and Kroschke, see Yad Vashem Archive (YVA), O.3/2757, testimony of Rachel Milner, b. 1907, December 1963, fol. 13, as well as Milner’s statement to Israeli police on 15 May 1962, BArch, B 162/6154, fol. 185. Milner refers to Jähnig as “Khenig” in Russian, which was transliterated back into Latin letters as Hönig and used in her Israeli statement. Milner and other witnesses also mention a third senior policeman called “Willi”. Survivors regularly referred to at least one these three. On Kroschke’s identity, Abschlussbericht, BArch, B 162/7381, fol. 389. On Jähnig’s identity, Angrick Andrej, “Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine”, in in Brandon and Lower, eds. *Shoah in Ukraine*, p. 222, fn. 86. On the theft of valuables, L. Danilof, BArch, B 162/6154, fols. 160-161.

²¹ On conditions in Chukiv, Beskostnyi, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), ark. 47r. On food and housing in general, Angrick, “Annihilation and Labor”, in Brandon and Lower, eds. *Shoah in Ukraine*, pp. 208-209. In this part of Ukraine, the average temperature is below freezing from November to March.

або механіками. Інші мали виконувати важку роботу: заливати й розрівнювати асфальт, розбивати каміння, добувати пісок і гальку, копати стічні канали, споруджувати стіни для захисту від сніжних заносів. Одяг і взуття швидко перетворювалися на ганчір'я та лахміття. Люди виснажувалися і часто хворіли²².

МАСОВІ РОЗСТРИЛИ ЄВРЕЇВ З ЧУКІВСЬКОГО ТАБОРУ

Йеніг і Крошке регулярно перевіряли стан здоров'я євреїв у таборах. Неспроможних для важкої праці ізолювали від решти, а потім розстрілювали. Перші відомі масові розстріли єврейських в'язнів Чуківського табору було проведено у вересні 1942 р., за кілька тижнів після того, як із Трансністрії прибули перші євреї.

Приблизно в середині місяця Йеніг і Крошке відібрали євреїв щонайменше у трьох таборах: у Немирові, Вороновиці та Чукові. Їхньою основною метою були діти, однак вони також записували імена літніх людей і кволих робітників. Ішлося начебто про переведення до «більш спокійного табору». 14 вересня цих євреїв завантажили на вантажівки, відвезли до північної частини Немирова і розстріляли. Євреї в гетто в місті могли чути постріли на відстані. Кількість жертв, імовірно, перевищувала 300 осіб²³.

На початку лютого 1943 р. німці провели відбір у принаймні п'яти таборах у населених пунктах Березівка, Бугаків, Чуків, Немирів і Зарудинці. Критеріями для відбору були: особи, старші за 40 років, ті, хто не мав нормального одягу або взуття, і хворі²⁴. Цих євреїв

²² Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 209–211.

²³ Про відбір у Немирові на чолі з Йенігом і Крошке, та наступні події: YVA, O.3/2757, заява Мільнер, fol. 17–21. Про відбір у Чукові, який в той час також проводили Йеніг і Крошке: див. свідчення Берку Данілова, нар. 1901 р., від 25 травня 1962 р.: VArch, В 162/6154, спр. 179. Л. Данілоф зазначав про 340 жертв розстрілу 14 вересня: VArch, В 162/6154, спр. 161.

²⁴ Один із тих, хто вижив, – Б. Данілов – розповів ізраїльській поліції у травні 1962 р., що операцію у вересні 1942 р. проводили у північній частині Немирова: VArch, В 162/6154, спр. 180. Мільнер, яка в цей час перебувала в Немирівському трудовому таборі, також писала про те, що це місце було поблизу Неми-

ous tasks as pouring and spreading asphalt, busting stones into gravel, extracting sand and pebbles, pulling and pushing carts and road rollers, clearing snow and ice, digging ditches to drain water, or constructing walls to contain snowdrifts. Clothes and shoes quickly turned to rags and tatters. People were soon exhausted. Disease was rampant.²²

MASS KILLINGS OF JEWS FROM CHUKIV CAMP

Jähnig and Kroschke regularly inspected the camps to see whether the Jews were healthy enough to work. Those Jews they considered unfit for hard labor were isolated from the rest and subsequently shot. The first known mass shooting of Jewish inmates from the Chukiv camp was conducted in September 1942, a few weeks after the first Jews arrived from Transnistria.

Around the middle of the month, Jähnig and Kroschke carried out selections in at least three camps: Nemyriv, Voronovytsia, and Chukiv. Their primary target was children, but they also took down the names of elderly people and sickly workers. They spoke of a transfer to a “quiet camp”. On 14 September, these Jews were loaded onto trucks, driven to a site on the north side of Nemyriv, and shot. Jews in the ghetto could hear the shooting in the distance. The number of victims may have exceeded 300 persons.²³

In early February 1943, the Germans carried out selections in at least five camps: Berezivka, Buhakiv, Chukiv, Nemyriv, and Zarudyntsi. Selection criteria included people over 40, those lacking adequate clothing or footwear, and those who were sick.²⁴ The Jews who had

²² On types of labor and exhaustion, Angrick, “Annihilation and Labor”, pp. 209-211.

²³ On Jähnig and Kroschke making a selection in Nemyriv and subsequent events, Yad Vashem Archive (YVA), O.3/2757, testimony of Rachel Milner, b. 1907, December 1963, fols. 17-21. On Jähnig and Kroschke making a selection in Chukiv at this time, see Bercu Danilow, b. 1901, 25 May 1962, BArch, B 162/6154, fol. 179. On the number of victims of the 14 Sept. shooting, L. Danilof gives 340, BArch, B 162/6154, fol. 161.

²⁴ One survivor told Israeli police in May 1962 that the site for the September 1942 operation was north of Nemyriv, B. Danilow, BArch, B 162/6154, fol. 180. Milner, who was based in the Nemyriv labor camp at the time, also wrote that the location

ізолювали на кілька днів без їжі та води, ймовірно там, де проходив відбір²⁵. За деякими даними, 5 лютого євреям наказали роздягнутися до нижньої білизни, після чого їх примусово загнали до вантажівок²⁶. Євреї почали панікувати. Люди кричали та плакали, дехто мовився²⁷. Потім євреїв вивезли на поле – колишне летовище, розта-

рова і що було чути постріли: YVA, O.3/2757, fol. 20. Німецькі слідчі вважали, що під час цієї акції частину євреїв розстріляли на летовищі поза межами Чукова, див., наприклад: “Vorläufiger Abschlussbericht in der Sache gegen Franz Christoffel und andere wegen Ermordung von Juden im Bauabschnitt Gaisin an der Durchgangstrasse (DG) IV”, 11 (4) AR-Z 20/63 // BArch, B 162/6154, спр. 45, а також статтю про Чуків у: Холокост на території СССР: Енциклопедія. – Москва: Росспэн, 2009. – С. 1082. Це видається малоімовірним.

Про відбір у Березівці див. свідчення Моше Вайссмана, нар. 1895 р., від 4 вересня 1962 р.: BArch, B 162/6154, спр. 174. Про відбір у Чукові свідчення Б. Данілова: BArch, B 162/6154, спр. 180; Л. Данілоф: Ibid, спр. 162–163. Л. Данілоф розповів про другий великий відбір у Чукові на початку 1943 р., незабаром після того, як його та батька відправили до Немирова, однак зазначив, що розстріл відбувся в Немирові. Про відбір у Немирові після переведення з Березівки свідчив Вайссман: BArch, B 162/6154, спр. 174. Мільнер описувала відбір у Бугакові: YVA, O.3/2757, fol. 31–34. Вона також стверджувала, що в цей час відбирали в'язнів із п'яťох таборів – із вищезгаданих чотирьох та із Зарудинців: YVA, O.3/2757, fol. 37.

²⁵ Жоден зі свідків не згадує про те, ізолювали євреїв – у таборах, у яких проводили відбір, чи в іншому місці. Мільнер згадує про Чуків, тож можна припустити, що цих євреїв утримували там: YVA, O.3/2757, fol. 35, однак, можливо, вона мала на увазі їхню трагічну долю на Чуківському летовищі.

²⁶ 5 лютого називають Вайссман (BArch, B 162/6154, спр. 174) і Мільнер (YVA, O.3/2757, fol. 34 і 36). Б. Данілов розповідає про початок 1943 р.: BArch, B 162/6154, спр. 180. Багато інших свідків або документів зазначають про початок 1943 р.: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), свідчення Бескотного від 10 квітня 1944 р., арк. 48 (зима 1943 р.), Віктора Рябоконея, нар. 1924 р., від 11 квітня 1944 р., арк. 50 (кінець зими 1943 р.) та Івана Лазаренка, нар. 1902 р., від 14 квітня 1944 р., арк. 52г (зима 1942 р. (sic! – можливо, мається на увазі 42/43)); а також Акт НКД Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДаВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217 (січень 1942 (sic! – мається на увазі 1943 р.)). Л. Данілоф (BArch, B 162/6154, спр. 162–163) відносив розстріл орієнтовно до березня 1943 р., зазначаючи, що він відбувся саме перед його переїздом до Немирова і приблизно через три місяці перебування в Чукові. Якщо він був у Чукові лише три місяці, то його перевели до Немирова ймовірно в середині грудня 1942 р., а не в березні 1943 р. Тому, можливо, що насправді він розповідав про лютий 1943 р. Клара Петер описувала події (зокрема, неправдиві обіцянки «легшої роботи») таким чином, що не зрозуміло, коли саме відбувався відбір, який вона бачила: через три-чотири місяці після її прибуття до Чукова чи одразу після її приїзду, див.: BArch, B 162/6154, спр. 153–155. За її словами, вона приїхала до Немирова після прибуття брата й батька.

²⁷ Свідчення Лазаренка: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), арк. 52 зв.

been selected from these camps were isolated, presumably where the selections took place, for several days without food and water.²⁵ On or around 5 February, the Jews were ordered to undress down to their undergarments and then forcibly loaded onto trucks.²⁶ They began to panic. Many were screaming and crying. Others prayed.²⁷ The Jews

was near Nemyriv and that the shooting could be heard, YVA, O.3/2757, fol. 20. German investigators concluded that a part of this shooting operation took place at the airfield outside Chukiv, see, for example, see "Vorläufiger Abschlussbericht in der Sache gegen Franz Christoffel und andere wegen Ermordung von Juden im Bauabschnitt Gaisin an der Durchgangstrasse (DG) IV", 11 (4) AR-Z 20/63, BArch, B 162/6154, fol. 45. This description has entered the literature as a shooting in Chukiv, for example, the entry on Chukiv in *Kholokost na territorii SSSR: Entsiklopediia* (Moscow: Rosspen, 2009), p. 1,082. As of the time of writing, this seems unlikely.

On the selection at Berezivka, statement by Moshe Weissman, b. 1895, 4. Sept. 1962, BArch, B 162/6154, fol. 174. On the selection at Chukiv, B. Danilow, BArch, B 162/6154, fol. 180, and L. Danilof, BArch, B 162/6154, fols. 162-163. L. Danilof described a second large selection in Chukiv in early 1943, shortly before he and his father were sent to Nemyriv, but he places the shooting in Nemyriv. On selections at Nemyriv after the transfer from Berezivka, see Weissman, BArch, B 162/6154, fol. 174. Milner describes the selection at Buhakiv, YVA, O.3/2757, fols. 31-34. She also states that prisoners from five camps – the aforementioned four plus Zarudyntsi – were selected at this time, YVA, O.3/2757, fol. 37.

²⁵ None of the witnesses say whether the selected Jews were isolated at the camps where the selection occurred or concentrated at one location. Milner refers to Chukiv in a way that suggests that these Jews may have been held there, YVA, O.3/2757, fol. 35, but she is possibly referring to their ultimate fate at the Chukiv airfield.

²⁶ The date 5 Feb. comes from Weissman, BArch, B 162/6154, fol. 174, and Milner, who refers to events on 5 Feb., YVA, O.3/2757, fols. 34 and 36. B. Danilow, BArch, B 162/6154, fol. 180, speaks of the beginning of 1943. Various other witnesses or documents refer to early 1943, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), Beskostnyi, 10 Apr. 1944, ark. 48 (winter 1943), Viktor Riabokon', b. 1924, 11 Apr. 1944, ark. 50 (late winter 1943), and Ivan Lazarenko, b. 1902, 14 Apr. 1944, ark. 52r. (winter 1942 [sic - 42/43 may be meant]), as well as Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217 (January 1942 [sic - 1943 is meant]). L. Danilof, BArch, B 162/6154, fols. 162-163, dated a shooting to sometime around March 1943, just before his relocation to Nemyriv and after some 3 months in Chukiv. If he had been in Chukiv for only three months, then his transfer to Nemyriv would have taken place in mid-December 1942, not March 1943. It is therefore possible that he is actually talking about February 1943. Clara Peter's description of events (including the use of a ruse involving reference to "lighter work") makes it unclear whether a selection that she witnessed took place after her 3-4 months in Chukiv or just after her arrival, see BArch, B 162/6154, fols. 153-155. According to her account, she made her way to Nemyriv after her brother and father.

²⁷ Statement by Lazarenko, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), ark. 52r.

шоване на відстані близько 2 км на південь від Чукова, приблизно за 170 метрів від дороги, вивантажили й розстріляли маленькими групами. Багатьох євреїв настільки жорстоко били, що на місці залишилися уламки кісток. Згідно з інформацією Надзвичайної державної комісії зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників (далі – НДК), жертв поховали в одній ямі. Знаряддя, яким били євреїв, також кидали до ями. Під час цього масового розстрілу загинули близько 300 людей²⁸.

Навесні 1943 р. відбувся ще один розстріл поблизу Чуківського цвинтаря та свинарників місцевого колгоспу ім. Кагановича. Згідно з даними НДК, у цій акції загинули близько 200 євреїв²⁹. Невідомо,

²⁸ Про розстріл на летовищі: АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), свідчення Бескотного від 10 квітня 1944 р., арк. 48, Рябокона від 11 квітня 1944 р., арк. 50, та Лазаренка від 14 квітня, арк. 52 зв., а також Акт НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДАВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217. Троє тих, хто вижили і розповідали про розстріл у лютому 1943 р. або на початку 1943 р., не згадували про летовище. Про скидання тіл до однієї ями: Акт НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДАВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217. Мільнер розповідала, що чула від селян і охоронців про те, що євреї мусили копати ями: ВArch, В 162/6154, спр. 187. Вона зазначила, що це відбувалося в день розстрілу, однак середня температура в січні та лютому становить близько –6 °С. Можливо, євреї копали яму до розстрілу. Щодо кількості жертв, то Вайсман розповідав про невизначену кількість людей, яких відібрали у його таборі (Березівка), і ще «близько 300 інших осіб»: ВArch, В 162/6154, спр. 174. НДК повідомляла про 306 жертв розстрілу на летовищі, див. Акт НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДАВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217. Про знайдені в ямах фрагменти кісток та інструменти: Там само, арк. 218.

²⁹ АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний), свідчення Бескотного від 10 квітня 1944 р., арк. 48 (весна 1943 р.); Рябокона від 11 квітня 1944 р., арк. 50 (весна 1943 р.) та Лазаренка від 14 квітня, арк. 52 (зима 1942 р.), а також Акт НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДАВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217 (березень 1942 р. (sic! – мається на увазі 1943 р.)). Усі ці свідки згадували про свинарники, Рябоконь і Бескотний – також про колгоспний двір. В Акті НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р. зазначено, що цей розстріл відбувся «поблизу колгоспу Кагановича», натомість у Акті НДК Чуківської сільської ради від 14 квітня 1945 р. (Государственный архив Российской Федерации (далі – ГА РФ), ф. Р-7021, оп. 54, д. 1241, л. 23) зазначено про кладовище. До цього часу троє свідків, які надали пояснювальні свідчення щодо розстрілу на летовищі, втекли з регіону: Мільнер із табору в Зарудинцях 26 лютого (YVA, O.3/2757, fol. 41), Вайсман із Немирівського табору 24 лютого (ВArch, В 162/6154, спр. 174), Б. Данілов утік «навесні 1943 р.» (Ibid., спр. 180). За словами доньки Клари, яка втекла «наприкінці лютого 1943 р.», «батько та брат Ліпа» втекли раніше за неї (Ibid., спр. 155). На відміну від цього, сам Ліпа стверджував, що він утік лише в листопаді 1943 р. (Ibid., спр. 165).

were then driven to a former airfield about 2 km south of Chukiv, about 170 meters from the road. Here, the Jews were unloaded and shot in small groups. Many of them were savagely beaten with tools, leaving bone fragments scattered across the site. According to the Soviet agency for the investigation of Nazi crimes (the Extraordinary State Commission, ChGK), the victims were buried in a single pit. Some of the tools used to bludgeon the Jews were thrown into the pit as well. Approximately 300 persons perished during this mass killing.²⁸

In the spring of 1943, another shooting was carried out near the Chukiv cemetery and the pigsties of the local Kahanovych Collective Farm. According to the ChGK, approximately 200 persons perished in this operation.²⁹ Whether this shooting was the result of another selection or a consequence of the camp's closure is not known.

²⁸ On the airfield, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), Beskostnyi, 10 Apr. 1944, ark. 48, Riabokon', 11 Apr. 1944, ark. 50, and Lazarenko, 14 Apr. 1944, ark. 52r, as well as Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217. The three survivors who mention the shooting in February 1943 or early 1943 fail to mention an airfield. On a single pit, Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217. Milner said she heard from peasants and guards that Jews had to dig *pits*, BArch, B 162/6154, fol. 187. She indicated that this took place on the day of the shooting, but the average temperature in January and February is about -6 °C. It may be that the pit was dug by Jews prior to the shooting. With regard to the number of victims, Weissman spoke of an unspecified number selected at his camp (Berezivka) plus "about 300 other persons", BArch, B 162/6154, fol. 174. The ChGK reported 306 victims of the shooting at the airfield, see Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217. On bone fragments and tools in the pits, Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 218.

²⁹ ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), Beskostnyi, 10 Apr. 1944, ark. 48 (spring 1943); Riabokon', 11 Apr. 1944, ark. 50 (spring 1943) and Lazarenko, 14 Apr. 1944, ark. 52 (winter 1942), as well as Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217 (March 1942 [sic – 1943 is meant]). All of these witnesses refer to the pigsties. Riabokon' and Beskostnyi mention the collective farm's courtyard. The Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217, placed this shooting "in the vicinity of a farm of the Kahanovych kolkhoza", while Akt ChGK Chukiv Village Council, 14 Apr. 1945, Gosudarstvennyi Arkhiv Rossiiskoi Federatsii (GA RF), f. R-7021, o. 54, d. 1241, l. 23, refers to the cemetery. By this time, the three witnesses who gave corroborating testimony regarding the airfield shooting had fled the region: Milner fled the Zarudyntsi camp on 26 Feb., YVA, O.3/2757, fol. 41; Weissman fled the Nemyriv camp on 24 Feb., Weissman, BArch, B 162/6154, fol. 174; B. Danilow fled in "spring 1943", B. Danilow, BArch, B 162/6154, fol. 180. According to his daughter Clara, who left "at the end of February 1943", "father and brother Lipa" had fled before her, *Ibid.*, fol. 155. By stark contrast, Lipa himself claimed that he did not flee until November 1943, *Ibid.*, fol. 165.

чи цей розстріл був результатом чергового відбору, чи наслідком закриття табору.

Крім масових розстрілів у Чукові, СС та поліція здійснювали численні вбивства окремих осіб або невеликих груп людей. Місце поховань цих жертв не визначено. Загалом поблизу Чукова було вбито близько 600 в'язнів Чуківського табору, як свідчать дані НДК³⁰.

Коли саме було закрито цей табір, точно невідомо. Відомо, що табір існував до початку весни, коли відбувся другий розстріл. Інші табори транзитного шляху IV далі на схід – в населених пунктах Тарасівка, Тала-лаївка та Орадівка – за деякими даними, було закрито наприкінці 1943 р. Однак видається імовірнішим припущення, що ці табори закрили навесні, що збіглося із завершенням Озеро-Райгородського переходу³¹.

У березні 1944 р. радянські сили відтіснили німців за Немирів і Брацлав³².

НАСЛІДКИ

Після відновлення радянської влади в Чукові та навколишній території було створено районне відділення НДК. На жаль, записи, які збереглися у Москві та Вінниці, містять лише копії акта (заключного звіту). Свідчень очевидців, які цитуються в актах, у джерелах не-

³⁰ Порівн.: Акт НДК Брацлавського району від 13 листопада 1944 р.: ДАВіО, ф. Р-1683, оп. 1, спр. 10, арк. 217, та Акт НДК Чуківської сільської ради від 14 квітня 1945 р.: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1241, л. 23. У першому документі зазначено, що загальна кількість жертв із Чуківського табору становила 600 осіб, а у другому – 700 осіб. Щодо численних окремих злочинів див.: Б. Данілов, ВArch, В 162/6154, спр. 180, та В. Арем, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 135, спр. 1916. Б. Данілов не пам'ятав імена злочинців. Арем зазвичай приписував такі злочини Йенігу.

³¹ Див. Акт НДК Брацлавського району, 13 листопада 1944 р., ДАВіО, ф. Р-1683, о. 1, с. 10, арк. 217. Радянські слідчі стверджували, що табір існував до «грудня 1942 року». Щодо інших таборів див.: Angrick Andrej. Annihilation and Labor: Jews and Thoroughfare IV in Central Ukraine // Shoah in Ukraine. – P. 210–211. Л. Данілов стверджував, що Чуківський табір закрили в серпні 1943 р., однак його твердження щодо дат є сумнівними: ВArch, В 162/6154, спр. 164.

³² Дорогу було розбудовано як лінію постачання, однак транзитний шлях IV, імовірно, став для німецьких сил, що відступали, лінією оборони на початку 1944 р. В січні того року просування Червоної армії на Правобережній Україні ненадовго припинилося уздовж цього шляху від Проскурова (нині – Хмельницький) до Кіровограда (нині – Кропивницький).

In addition to the mass shootings in Chukiv, the SS and police committed numerous acts of murder involving single persons or small numbers of victims. It has not been determined where these victims are buried. In all, around 600 inmates of the Chukiv camp were killed in the vicinity of Chukiv, according to the ChGK.³⁰

It is not absolutely clear when the camp closed. It is known that the camp existed until early spring 1943, when a second shooting took place. Some Transit Road IV camps further east – Tarasivka, Talalaïvka, and Oradivka – were closed in late 1943. A spring closure coinciding with the completion of the Ozero-Raihorod bypass seems more likely.³¹

In March 1944, Soviet forces drove the Germans out of the Nemyriv and Bratslav area.³²

AFTERMATH

After the restoration of Soviet rule in Chukiv and the surrounding area, a rayon branch of the Extraordinary State Commission for Ascertaining and Investigating Crimes Perpetrated by the German-Fascist Invaders and their Accomplices was established. Unfortunately, the

³⁰ Cf. Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217, and Akt ChGK Chukiv Village Council, 14 Apr. 1945, GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1241, l. 23. The former claimed the total number of victims from the Chukiv camp was 600, while the latter put the total number at 700. On numerous individual crimes, see B. Danilow, BArch, B 162/6154, fol. 180, and W. Ahrem, Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Ger. Rep. 388, Bd. 135, fol. 1,916. B. Danilow did not remember the perpetrators by name. Ahrem usually attributed such crimes to Jähnig.

³¹ See Akt ChGK Bratslav Rayon, 13 Nov. 1944, DAViO, f. R-1683, o. 1, s. 10, ark. 217. Soviet investigators refer to a camp existing until “December 1942”. L. Danilof claimed the Chukiv camp was closed down in August 1943, but his statement is problematic with regard to dating, L. Danilof, BArch, B 162/6154, fol. 164. On other camps, see Angrick, “Annihilation and Labor,” pp. 210-211.

³² The road was conceived and developed solely as a supply line, but Transit Road IV seems to have provided the retreating German forces with a defensive line in early 1944. That January, Red Army gains on Right Bank Ukraine came to a standstill along this road, from Proskuriv (today Khmelnytsky) to Kirovohrad (today Kropyvnytsky).

має³³. Радянська влада розпочала переслідування місцевих поліцейських і посадовців ще до кінця війни³⁴.

Лише кілька євреїв, що були в'язнями Чуківського табору, пережили війну. Серед них родина Берку Данілоф: усі п'ятеро членів родини – Берку, його дружина, діти Макс, Клара та Ліпа – змогли втекти з Чукова після масового розстрілу у лютому 1943 р. Вони дісталися Трансністрії і перебували у відносній безпеці гетто у місті Могилів-Подільський. Після війни сім'я переїхала до Ізраїлю. Берку, Клара та Ліпа дали свідчення під час кримінального розслідування в Західній Німеччині щодо проекту примусової праці – транзитного шляху IV. Оскільки вони свідчили про перебування у Чуківському та Немирівському таборах, протоколи не містять додаткових подробиць щодо їхніх поневірянь в інших місцях³⁵.

Серед тих, хто вижили у таборах транзитного шляху IV поблизу Чукова, була Рахель Фрадїс-Мільнер із Чернівців. Вона та її чоловік Йехіель перебували кілька тижнів у Трансністрії влітку 1942 р. і понад шість місяців у таборах у Немирові, Бугакові та Зарудинці. Незадовго до масового розстрілу 14 вересня 1942 р. Йехіель зміг знайти прихисток для свого трирічного сина Олександра в будинку мешканки Немирова Поліни Медвецької. Коли в лютому 1943 р. про присутність Олександра в будинку Медвецької хтось доніс посадовцям, потрібно було знайти інше місце для прихистку. Кирило Баранчук вивіз хлопчика з Немирова до себе додому в Бугаків, сховавши його у своєму пальто. Йехіель та Рахель незабаром змогли втекти. Родина возз'єдналася наприкінці лютого і на початку березня втекла назад до Трансністрії³⁶.

Незабаром після окупації Рахель Мільнер дізналася про те, що Василь Гроссман і Ілля Еренбург збирають матеріали про вбивство євреїв на окупованих територіях Радянського Союзу. Вона відгукну-

³³ Файл щодо вбивства євреїв, як уже було тут процитовано: ГА РФ, ф. Р-7021, оп. 54, д. 1, 261.

³⁴ Наприклад, АСБУ ВіО, спр. № 2502 (Брус і Бескотний).

³⁵ Ліпа Данілоф назвав ще три імені тих, хто вижив у Немирові та Чукові: Пауль Корніштеану, Ізраель Корніштеану та Ойсі Сайковічі. На жаль, Ліпа не сказав, у якому таборі вони перебували. Родина Корніштеану також переїхала до Ізраїлю.

³⁶ Заява Мільнер російською мовою на 50 сторінках: YVA, O.3/2757; а також коротко про порятунок Алекса (Олександра) Мільнера: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=ru&itemId=4062515>.

known surviving records in Moscow and Vinnytsia merely contain copies of final reports (*Akt*). Witness statements cited in the final reports are not in the files.³³ Even before the war was over, the Soviet authorities began prosecuting local policemen and officials.³⁴

Only a handful of Jews who experienced the Chukiv camp survived the war. Among them was the family of Bercu Danilof. All five family members – Bercu, his wife, and his children Max, Clara, and Lipa – were able to flee the Chukiv area after the mass shooting there in February 1943. They made their way back to Transnistria and the relative safety afforded by the ghetto in Mohyliv-Podilsky. After the war, the family moved to Israel. Bercu, Clara, and Lipa gave statements during a West German criminal investigation into the Transit Road IV forced labor project. As their experiences in the Chukiv and Nemyriv camps were the sole subject of their depositions, the protocols provide no additional details concerning their ordeals elsewhere.³⁵

Among the survivors of the Transit Road IV camps near Chukiv was Rachel Fradis-Milner, originally of Chernivtsi. She and her husband Yechiel endured several weeks in Transnistria during the summer of 1942 and more than six months at camps in Nemyriv, Buhakiv, and Zarudyntsi. Shortly before the mass shooting on 14 September 1942, Yechiel succeeded in finding refuge for the couple's 3-year-old son, Alexander, at the home of Polina Medvetskaia, a woman from Nemyriv. When Alexander's presence at Medvetskaia's home was revealed to the authorities in February 1943, it became necessary to find another hideout. Kiril Baranchuk smuggled the boy out of Nemyriv to his home in Buhakiv by hiding him in his coat. Yechiel and Rachel soon managed to escape themselves. The family reunited in late February and fled to Transnistria in early March.³⁶

Soon after the occupation, Rachel Milner learned of Vasiliï Grossman and Ilia Ehrenburg's efforts to collect materials about the murder

³³ The file related to the murder of the Jews, as already cited here, is GA RF, f. R-7021, o. 54, d. 1,261.

³⁴ For example, ASBU ViO, case no. 2502 (Brus and Beskostnyi), cited throughout this paper.

³⁵ Lipa Danilof mentioned another three names in the context of survivors from Nemyriv and Chukiv: Paul Cornisteanu, Israel Cornisteanu, and Oisie Saicovici. Unfortunately, Lipa does not say who was in which camp. Like the Daniloffs, the Cornisteanus made their way to Israel.

³⁶ In addition to Milner's 50-page, Russian-language testimony, frequently cited here, YVA, O.3/2757, the summary of Alex Milner's survival can be found here: <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4062515>

лася на їхній заклик у листі, який потім було частково наведено в «Чорній книзі». Таким чином коротка розповідь про жахиття, що сталася у Чуківському таборі та околицях, стала частиною видатної праці про Голокост на початку післявоєнної ери³⁷.

На жаль, у жовтні 1947 р., коли друк «Чорної книги» було вже майже завершено, радянські цензори вирішили, що ця збірка «містить серйозні політичні помилки». Надруковані розділи було конфісковано і, ймовірно, знищено. Зберігся лише один примірник верстки книги. Майже через 35 років після закінчення війни цей примірник став основою для перших видань, що вийшли друком російською в Єрусалимі в 1980 р., а англійською – у Нью-Йорку в 1981 р.³⁸

Після війни у Радянському Союзі не можна було публічно говорити про вбивства євреїв в Україні. Ті, хто вижили, і ті, хто допомагали їм врятуватися, згадували свій досвід лише між собою. Коли було встановлено кілька скромних пам'ятників, написи згадували лише «радянських громадян» або «мирних радянських громадян». Не враховуючи кількох винятків, історичні праці та журналістські репортажі про долю євреїв в Україні почали з'являтися лише в останні роки існування Радянського Союзу.

³⁷ Див. «Історія Рахіль Фрадіс-Мільнер (із Чернівців)» у: *The Complete Black Book of Russian Jewry / Edited by David Patterson*. – Transaction Publishers, 2003. – Р. 70–76. Мільнер згадувала про те, що вона писала Гроссману та Еренбургу, у своєму свідченні ізраїльській поліції у травні 1962 р.: ВArch, В 162/6154, спр. 187. Вона розповідала, що лист було використано для «Чорної книги», а також у збірці під назвою «Merder fun felker» (1944 і 1945 рр.). У збірці «Merder fun felker» за 1944 р. її листа немає. Збіги між заявою Мільнер для «Яд Вашем» і надрукованою версією її листа є достатніми для того, щоб припустити, що в неї могла бути його копія. Лист, опублікований у «Чорній книзі», було суттєво відредаговано. Іншу частину листа Мільнер подано у «Невідомій чорній книзі», див.: *The fate of the Jews of the shtetl of Yedintsy, Khotin District, Chernovitsy Region // The Unknown Black Book: The Holocaust in the German-Occupied Soviet Territories / Edited by Joshua Rubenstein and Ilya Altman*. – Bloomington: Indiana University Press, 2010. – Р. 157–161. Оригінал листа має зберігатися в записках Єврейського антифашистського комітету в ГА РФ, а копія – у YVA.

³⁸ Про історію створення «Чорної книги» див.: *Lustiger Arno. Einführung des Herausgebers der deutschen Ausgabe, // Edited by Wassili Grossman and Ilja Ehrenburg // Das Schwarzbuch: Der Genozid an den sowjetischen Juden*. – Frankfurt am Main und Vienna: Büchergilde Gutenberg, 1994. – Р. 14; *Altman Ilja. Das Schicksal des "Schwarzbuches" // Ibid.* – Р. 1078–1080. Цікаво, що Мільнер навела номери сторінок «Чорної книги» 1962 р., на яких було надруковано її свідчення, – сс. 116–123: ВArch, В 162/6154, спр. 187. У виданні російською 1991 р. це сторінки 115–123, тому можна припустити, що вона могла побачити врятовану верстку книги за 18 років до її публікації.

of the Jews in the occupied Soviet Union. She responded to their appeal in a letter that was then partially incorporated into the *Black Book of Russian Jewry*. A brief narrative of some of the horrors that took place in and around the Chukiv camp was set to enter into the canon of Holocaust literature at the start of the postwar era.³⁷

Unfortunately, in October 1947, as printing of *The Black Book* was nearing completion, Soviet censors determined that this collection “contained grievous political errors”. The printed sections were confiscated and presumably destroyed. A single copy of the proofs of the book survived. Some 35 years after the war, these proofs became the basis for the first editions ever published: a Russian version in Jerusalem in 1980 and an English version in New York in 1981.³⁸

Throughout the postwar era, the murder of the Jews of Ukraine could not be addressed in public in the Soviet Union. Survivors and rescuers were only able to discuss their experiences in private. The few modest memorials that were erected had to refer to “Soviet civilians” or “peaceful Soviet citizens”. With few exceptions, historical texts or journalistic accounts of fate of Ukraine’s Jews only began appearing in the final years of the Soviet Union’s existence and after its collapse in 1991.

³⁷ See “The Story of Rakhil Fradis-Milner (Chernovitsy),” *The Complete Black Book of Russian Jewry*, David Patterson, ed. (New Jersey: Transaction Publishers, 2003), pp. 70-76.

Milner mentions her writing to Grossman and Ehrenburg in her May 1962 statement to Israeli police, BArch, B 162/6154, fol. 187. There, she says the letter was used for *The Black Book* as well as the collections titled *Merder fun felker* (1944 and 1945). Her letter is not included in the 1944 edition of *Merder fun felker*. The overlap between Milner’s Yad Vashem testimony and the printed version of her letter is significant enough to suggest she may have had a carbon copy. The letter that ultimately appeared in *The Black Book* was heavily edited. Another part of her letter is in *The Unknown Black Book*, see “The fate of the Jews of the shtetl of Yedintsy, Khotin District, Chernovitsy Region,” *The Unknown Black Book: The Holocaust in the German-Occupied Soviet Territories*, Joshua Rubenstein and Ilya Altman, eds. (Bloomington: Indiana University Press, 2010), pp. 157-161. The original letter ought to be in the records of the Jewish Anti-Fascist Committee in GA RF and in copy at YVA.

³⁸ For background on *The Black Book*, see Arno Lustiger, „Einführung des Herausgebers der deutschen Ausgabe“, and Ilya Altman, „Das Schicksal des „Schwarzbuches“, in Wassili Grossman and Ilya Ehrenburg, eds., *Das Schwarzbuch: Der Genozid an den sowjetischen Juden* (Frankfurt am Main und Vienna: Büchergilde Gutenberg, 1994), here, pp. 14 (1980s editions) and 1,078-1,080 (on „political errors“ and confiscation). Curiously, Milner was able to give the page numbers of her contribution to *The Black Book* in 1962 (pp. 116-123), BArch, B 162/6154, fol. 187. In the 1991 Russian edition, they were in fact, pp. 115-123, which suggests she may have seen the rescued proofs of the book 18 years before its publication.

Після здобуття Україною незалежності збереження пам'яті про жертви в Чукові ускладнилося через те, що вбиті були не місцевими мешканцями, а євреями з Північної Буковини та Бессарабії. Місцеві жителі неєврейського походження просто не знали жертв.

Про ділянку транзитного шляху IV, яка проходила через Східну Галичину, що тоді була частиною Генеральної губернії (довоєнні польські території, які не були анексовані Німеччиною), згадували під час Міжнародного військового Трибуналу у Нюрнберзі, однак про набагато довшу частину транзитного шляху IV у Райхскомісаріаті «Україна» не йшлося.

У 1960–1970-х рр. посадовці Західної Німеччини розслідували різні злочини націонал-соціалістів, скоєні у деяких із будівельних зон уздовж транзитного шляху IV. Знайшли та допитали багато колишніх посадовців СС і поліції, однак для обвинувачення забракло доказів. Йеніг зник наприкінці війни, його вважали загиблим. Крошке помер ще до того, як його було ідентифіковано³⁹.

На відміну від інших місць розстрілу в Україні, зокрема, розташованих далі на захід, місце вбивств на летовищі на півдні від Чукова не використовували для сільськогосподарських потреб. Можливо, тому, що не визначалися, що робити з місцем, або ж із поваги до людей, які там загинули. За деякий час на місці вбивства виріс гай, і масові поховання залишилися практично неторканими. Ані на місці розстрілів на летовищі, ані на місці вбивств біля колишнього колгоспу ім. Кагановича не було встановлено жодних пам'ятних знаків.

У рамках проекту «Захистимо пам'ять» у листопаді 2016 р. та у квітні 2017 р. було проведене неінвазивне археологічне дослідження ділянки летовища. Наявність масових поховань було підтверджено. Також були помічені сліди мародерства.

2019 року на місці масового поховання біля колишнього летовища поблизу с. Чуків було споруджено та відкрито пам'ятник жертвам Голокосту.

³⁹ Про смерть Крошке: Abschlussbericht, ВArch, В 162/7381, спр. 389. Спроба переглянути розділи про Чуків у розслідуванні, проведеному прокуратурою в Іце-го, виявилася невдалою. Прокуратура передала Державному архіву землі Шлесвіг-Гольштейн лише частини розслідування. Решту вважають знищеною або втраченою. Копія рішення щодо закриття справи на 800 сторінках зберігається у Людвігсбурзі, але на час написання цієї статті її неможливо було переглянути.

After the collapse of the Soviet Union in 1991 and gaining of independence by Ukraine, preserving the memory of the victims killed in Chukiv was complicated by the fact that the victims were not local Jews, but Jews from Northern Bukovina and Bessarabia. Local non-Jews simply did not know the victims.

Although the section of Transit Road IV that runs through eastern Galicia, then a part of the General Government (prewar Polish territories not annexed by Germany), featured in the Trial of the Major War Criminals at Nuremberg, the very much longer stretch of Transit Road IV in the RKU was not included in the proceedings. Nor does this part of the project appear to feature in the various subsequent Nuremberg trials.

In the 1960s and 1970s, West German officials investigated various National Socialist crimes committed in some of the construction zones along Transit Road IV. Although many former SS and police officials were identified and questioned, insufficient evidence was found to secure any indictment. Jähnig had gone missing towards the end of the war and was presumed dead. Kroschke was deceased by the time he was identified.³⁹

Unlike other shooting sites in Ukraine, in particular those further west, the airfield killing site south of Chukiv was not used for agricultural purposes. Instead, whether out of uncertainty about what to do with the site or out of respect for those who perished there, a grove was allowed to grow over the killing site, and the mass graves were largely left intact. Neither the site of the airfield shooting, nor the site of the killing near the former Kahanovych Collective Farm have been memorialized.

In the framework of the “Protecting Memory” project, non-invasive archeological investigation of the airfield site was conducted in November 2016 and April 2017. It confirmed evidence of a mass burial at this location. It was also determined that the grove shows signs of systematic attempts at looting.

In 2019, a memorial to the Holocaust victims was constructed and inaugurated at the mass grave site on the edge of the former airfield near Chukiv.

³⁹ On Kroschke’s death, Abschlussbericht, BArch, B 162/7381, fol. 389. An attempt to view the Chukiv-related sections of the investigation conducted by the Prosecutor’s Office in Itzehoe was unsuccessful. The Prosecutor’s Office only transferred parts of the investigation to the Landesarchiv Schleswig-Holstein. The rest is presumed to have been destroyed or lost. A copy of the 800-page opinion closing the case is held in Ludwigsburg, but could not be viewed in time to make revisions to this article.

ІЛЮСТРАЦІЇ/ILLUSTRATIONS

Серед євреїв, які прибули до Чукова з окупованої Румунією частини України, був хліботорговець Мозе Єхіль Цвібель, який народився у 1898 р. До 1941 р. він жив у с. Міхейлень, Румунія. Він загинув у Чукові.

Among the Jews who came to Chukiv from Romanian-occupied Ukraine was the grain merchant Mose Yechiel Zwiebel, who was born in 1898. Before 1941, he lived in Mihaileni, Romania. He perished in Chukiv.

© Yad Vashem Photo Archive, Jerusalem. 1721859

Берку та Роза Данілоф і троє їхніх дітей – Ліпа, Клара та Макс, зліва направо, квітень 1946 р. Родину Данілоф (яка походила з м. Дорохой, Румунія) направили до Чуківського табору. Вони втекли звідси на початку 1943 р., пережили війну і згодом переїхали до Ізраїлю.

Bercu and Rosa Danilof and their three children Lipa, Clara, and Max, left to right, April 1946. The Danilofs, originally from Dorohoi, Romania, were assigned to the Chukiv camp. They fled the region in early 1943, survived the war, and later made their way to Israel.

Рахель і Єхіль Мільнер, 1938 р. Мільнери, які походили із Чернівців, перебували кілька місяців у Немирівському гетто і таборах поблизу. У Немирові Єхіль знайшов українку, яка погодилася переховувати їхнього маленького сина Алекса. Всі троє членів родини вижили.

Rachel and Yechiel Milner, 1938. The Milners, originally from Chernivtsi, spent several months in the Nemyriv ghetto and nearby camps. In Nemyriv, Yechiel found a Ukrainian woman willing to hide their toddler son Alex. All three family members survived.

© Private

אליזבעט מען דעמט מינדל איז דער שרייב. עס איז אריב געקומען "חילי" פון נעמיריב. איב האב דעהרטיט, ווי ספנדל האָט געוואָנט: "קראַנקע און באַרוועסע..." איב האָב זיב בא- האַלטן פון הינטן, קערי בע זאָל מיב ניט צווינגען אָנצוהינד די קראַנקע. די הויגע האָבן מיב ניט געקענט - געקענט האָבן מיב געניג אַז דאָס "אויפּערליי". עס האָט זיב אָנגעהויבן עט- וואָס שוועקלעכעס: פאַר די האָר האָט מיב האַלב-נאַקטעטעטעטעטעט טיב אַרויסגעשליקט אַפּט טיב. מע האָט צוגענומען די אַלע, וואָס זינגען אלט געזעבן בער פון 40-45 יאָר און אויב די, וואָס האָבן ניט געהאַט קיבן קליידער אָרער קיבן טיב, איב דערפּ האָט מען זיי אַנגעשליסן און זוויי גרופּעס: די, וואָס קענען גאָק אַרבעטן, און טיט-מאַרוועסלעכע, לפּטן פּיר און געשטאַנען מיטן באַהערשער, א שיינע פּירי פּונ א יאָר 30, א גוט אָנגעקומענע, נאָך איב צערייטענע טיב. מע האָט זי בא- מערקט און אוועקגעשליקט צו די טיט-מאַרוועסלעכע, און נאָך אַר - אויב מיב, ווייל איב ניט געווען אַז אַלעס מלאַגעלעכע טיט. זי האָט געוואָנט: "איב פּונ געוואָנט", בע האָט איר גע- ענטפּערט: "די האָבן ניט קיבן טיב".

איב האָב א טראַכט געשאַפּט דעגן שוויקע, און דאָס האָט פּיר צוגעגעבן קיכעס. פּיב פּונ און געשטאַנען איב דער גול- פּע און די אַרבעטסליקע. איב דער לפּעטער מיטן, ווען מע אונדז געפירט צו די שליטטן, האָט זיב פּיר אָנגעגעבן אַויבערלייפּן צו קענען גרופּע און זיב באַהאַלטן, מיטן באַווער- טע האָט אויב געפּרוּווט אונטערויסן. מע האָט זי באַשטימט און צעטייטשעט. א וונג מינדל פון 18 יאָר האָט זיב געבעטן ראכ- טיט, מע זאָל איר דערלויבן צו גיבן צום טיטן צוזאמען מיט דער טעטער, בע האָט איר דערלויבט, און ווען זי איז שוין געוועט אַז שליטן, האָט זי זיב דערשראָקן און האָט זיב גע- וואָלט אומקערן. מע האָט זי ניט געלאָזט איב פּירי האָט אָנגענומען טאַט און האָט פּאַרזעליבט דער טעטער, יענע האָט זיב אָנגעוואָנט. איב פּיכער האָט געפּרוּווט נעלירט. מיט

האָט אים דערשאַפּט. איב א שאָ אַרומ האָט מען די טיט-מאַ- רוועסלעכע אַנגעקומענע, און די איבעריקע האָט מען אַנצו- גע-ליבט און לאַגער. 10 אַוויגער אַז אַוואַט, ווען די געוועטע האָבן זיב אומגעקערט פּונ דער אַרבעט, האָבן זיי דערזען, אז עס פעלט א שוועטער, א פּאַטער.

דעם 4 סעוואַל האָט מען אונדז אריבערגעפירט און זיי- דודנגע - דאָזיג האָט מען דערשאַפּט זוויי דריטל לאַגער און באַמירט דאָס אָרט. אַנשטעוועט האָט מען היידער אָפּגעקליבן אַלעמען, האָט זינגען שלעכט געוואָנגען, און אַרינגעגעבן איב שליטטן. די טיט-מאַרוועסלעכע האָט מען צונויפגעקליבן און טשוואַרץ - פּונ נעמיריב, בערעזשאַקע, זאַרדנגע, בונאַווי, דאָרט האָט מען זיי אָפּגעהאַלטן זוויי פעלעס נאַקטערזייט אָפּ קעטן און טרינקע און דערנאָך דעהאַרגעט.

אם דער אַרבעט האָט דער פּיכער דער אונדז דעראַילט, אז ער איז ביינעמען בא דער בלוט-באַד (בא זיי האָט עס גע- היטטן "Dile Aklion"). און אז דאָס איז נאָך ניט אַזוי שוועקלעכע, ווי פּיר מינגען, דערנאָך האָבן פּיר זיב דערוואַסט, אז די פּיכע- טערס דער און ספּנדל, פּיכעט זיב רעמענע זיב פּאַר אָנגע- שטעלטעט פּונ דער פּירמע. "סעטער", ווי פּיר האָבן געזאָכט, זינגען זיי עפּעסאָוועט.

איב פּיר געוואָנגען מיט די איבעריקע אם אַרבעט: פּיר רינגעל דעם טיב. איב האָב זיב געזען אַנצוויקלעך, מע זאָל פּיב ניט דערקענען. דעם 8 סעוואַל איז צו פּיר צוגעוואָנגען און אומבאַקאַנטע פּיר און האָט געוואָנט: "איב פּונ פּילע מער- וועקעט שוועטער. ניכט צו שווען. מע האָט זי געמאַכטער, און זי האָט אים באַהאַלטן בא א וויטער קרויזער, זי האָט געוואָנט, אז איב נעמיריב האָט מען געהאַט באַהאַלטן עטלעכע יידישע קינדער, מע האָט זי אָבער געטונען און דעם 5 פּער- ראל אַלעמען דער האַרגעט איב טשוואַרץ. עס איז געבליבן איב שווע- האָט פּיב מען? ווען איב האָב ניכט געאַרבעט אַלס דאָך- פּער איז זי לאַגערט, פּלעב איב אַפּט אַריינגיבן צו די פּירערימ

Storinka z opublikovanim svідченням Рахель Мільнер, 1945 p. Після звільнення Рахель Мільнер написала про місяці, проведені в таборах поблизу Немирива. Її розповідь частково опублікували на ідиш у 1945 р. Таким чином згадка про Чуків з'явилася в одній з найперших книг про Голокост.

Published page by Rachel Milner, 1945. After liberation, Rachel Milner wrote about her months in the camps near Nemyriv. Part of her account was published in Yiddish in 1945. Thus Chukiv appeared in one of the first books about the Holocaust.

© Merder fun felker, 2. Zamlung (Moscow, 1945)

22
8.

метили и сильно кабили. Молодая девушка 18 лет умоляла, чтобы ей разрешили пойти на смерть с матерью, ей разрежали, а когда она уже сидела в санях, она испугалась и захотела вернуться, но ей не дали. Одна женщина приняла яд и лавала дочери, но та отказалась. Один парень пытался убежать, его застрелили. Через час смертников увезли, а остальных погнали в лагерь Б. В 10 часов вечера, когда все шумно здоровые о работе, они увидели, что нет - сестры или отца.

4 февраля нас перевели в Заруденцы - там расстреляли две трети лагеря и освободилось место. По дороге снова отобрали всех, кто плохо шел и посадили на сани. Смертников отобрали в Чукове - их Немирова, перевозчики, Заруденцы, Бугакова. Там их продержали двое суток голыми без еды и без воды, а потом убили.

На работе мастер Дер, рассказывал нам, что он присутствовал при казни (они называли это "Dre Action") и что это вовсе не так страшно, как мы думаем. Потому мы узнали, что мастера Дер и Мейндл, хотя и числились олузачими фирмы "Истер", где мы работали, были эс-эсовцами.

Я ходила с другими на работу: очищали снег. Я отаралась закутаться, чтобы меня не узнали. 8 февраля ко мне подошла незнакомая женщина и сказала: "Я сестра Поли Медвекской. Заберите Шуру. На нее донесли и она его обржала у дальней родственнице". Она сказала, что в Немирове прятали несколько еврейских детей, но их нашли и 5 февраля всех убили в Чукове. Остался только Шура.

Что мне везло? Когда я еще работала докторше в лагерьке, я иногда заходила к крестьянам и лечила их. Делала

Сторінка відредагованого машинопису, 1947 р. Свідчення Рахель Мільнер готувалися до друку російською мовою у «Чорній книзі». У 1947 р. радянські цензори зупинили друк цієї збірки свідчень тих, хто пережив Голокост. «Чорна книга» вперше була видана у 1980 р. у Державі Ізраїль.

Page from edited typescript, 1947. Rachel Milner's account was to be published in Russian in The Black Book. Soviet censors stopped printing of this collection of survivor accounts in 1947. The Black Book first appeared only in 1980 - in Israel.

Місце розстрілу на півдні від с. Чуків, квітень 2017 р. Одразу по війні радянська влада часто не дозволяла родичам загиблих встановлювати пам'ятники єврейським жертвам. Пізніше на деяких похованнях пам'ятники були споруджені – але як «радянським громадянам». Багато інших, як-от поховання біля Чукова, залишалися занедбаними.

Shooting site south of Chukiv, April 2017. Immediately after the war, the Soviet authorities often did not allow the relatives of the victims to erect memorials to the murdered Jews. Memorials were later put up at some locations, but these were dedicated to «Soviet citizens». Many other sites, such as the one near Chukiv, remained neglected.

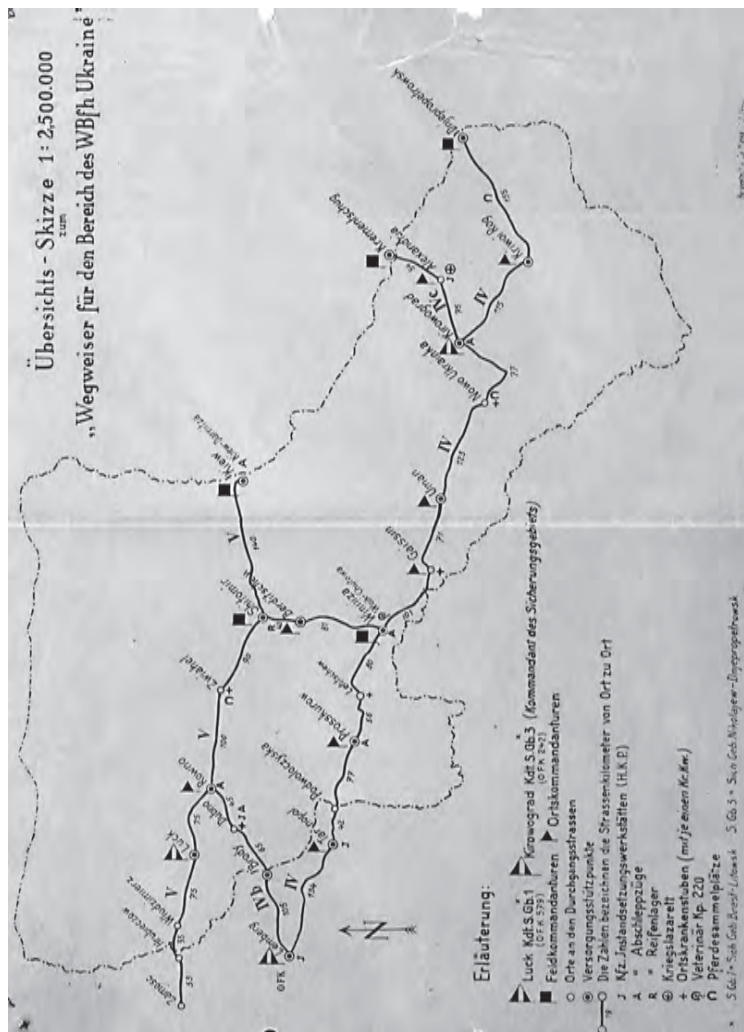
© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Археологічне дослідження, листопад 2016 р. Єврейські релігійні закони вимагають, аби поховання лишалися недоторканими. Тому археологи, які працювали під наглядом рабінів, використовували неінвазивні методи дослідження, зокрема георадар. Отримані дані підтвердили наявність масових поховань на цьому місці.

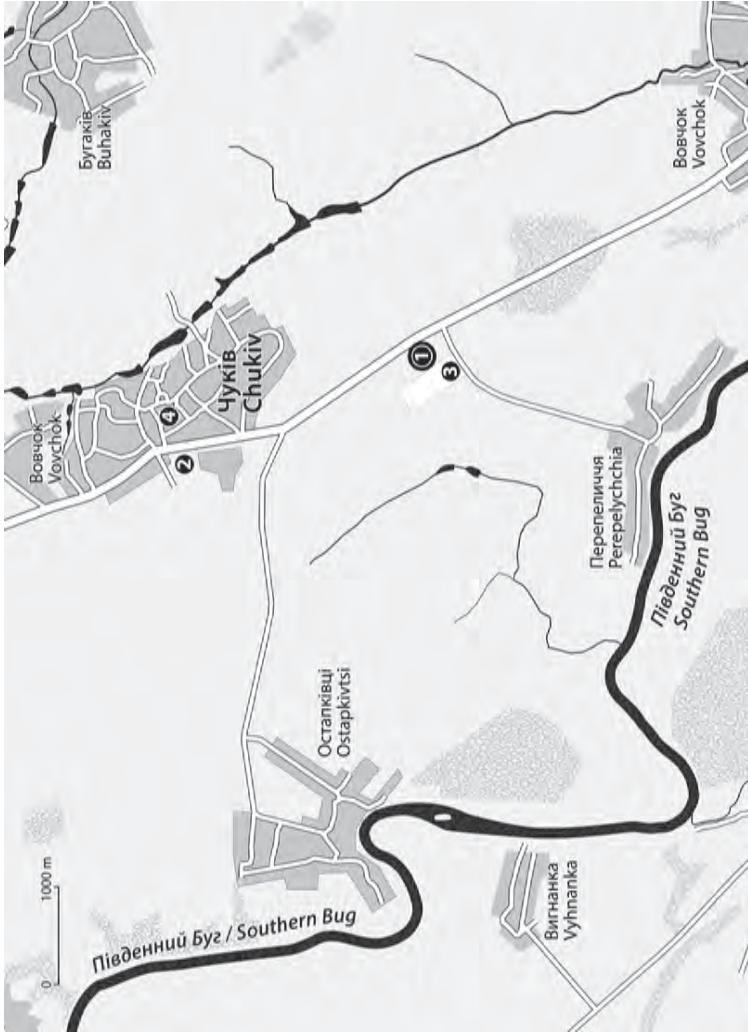
Archaeological survey, November 2016. Jewish religious law insists that burial sites remain undisturbed. Therefore, archaeologists, working under rabbinical supervision, used non-invasive means such as ground penetrating radar. They were able to confirm evidence of mass graves at this site.

© Stiftung Denkmal für die ermordeten Juden Europas, Anna Voitenko

Карта німецьких ліній постачання, 1942 р. Німецька армія планувала використовувати цю мережу шляхів в Україні під час війни. Село Чуків знаходиться на Транзитному шляху IV, який зображено на цій карті як південніша дорога.

Map of German supply lines, 1942. The German army relied on this network of roads in Ukraine during the war. Chukiv was located on Transit Road IV, the southern road seen on this map.

Пам'ятник євреям із Чуківського табору: 1 – Пам'ятник жертвам Голокосту. 2 – Імовірне місце розстрілу на території господарчого двору ім. Кагановича. 3 – Комишне летовище. 4 – Колишня школа, в якій знаходився трудовий табір Memorial to the Jews of Chukiv Camp: 1 – Holocaust Memorial. 2 – Possible site of mass shooting at the Kaganovych collective farm. 3 – Former airfield. 4 – Former school and location of forced labor camp

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ДАВіО	Державний архів Вінницької області (Вінниця, Україна)
АСБУ ВіО	Архів управління Служби безпеки України у Вінницькій області (Вінниця, Україна)
ГА РФ	Державний архів Російської Федерації (Москва, Росія)
РГВА	Російський державний воєнний архів (Москва, Росія)
БА	Федеральний архів у м. Берлін (Німеччина)
ZSL	Центральне відомство управлінь юстиції земель Німеччини з розслідування націонал-соціалістичних злочинів (Людвігсбург, Німеччина)
САНІР	Центральний архів історії єврейського народу (Єрусалим, Ізраїль)
YVA	Архів Національного меморіалу Катастрофи та героїзму єврейського народу «Яд Вашем» (Єрусалим, Ізраїль)
USC VHA	Архів Інституту візуальної історії та освіти «Фонд Шоа» університету Південної Каліфорнії (Лос-Анджелес, США)

ABBREVIATIONS

DAViO	State Archive of Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
ASBU ViO	Archive of the Branch of Security Service of Ukraine in Vinnytsia oblast (Vinnytsia, Ukraine)
GA RF	State Archive of the Russian Federation (Moscow, Russia)
RGVA	Russian State Military Archive (Moscow, Russia)
BArch	Federal archives (Bundesarchiv) in Berlin (Germany)
ZSL	Central office of the land judicial authorities for the investigation of National Socialist crimes (Ludwigsburg, Germany)
CAHJP	Central Archives of the History of the Jewish People (Jerusalem, Israel)
YVA	Archive of the World Holocaust Remembrance Center Yad Vashem (Jerusalem, Israel)
USC VHA	The USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education (Los Angeles, USA)

Літературний редактор
англійського тексту
д-р Керолайн Пірс

Literary editing
of English part
Dr. Caroline Pearce

Літературний редактор
українського тексту
Олена Пазюк

Literary editing
of Ukrainian part
Olena Pazyuk

Коректор
Наталя Анікеєнко

Proofreading
Natalia Anikeenko

Дизайн
Олександр Остапов

Design
Oleksandr Ostapov

Комп'ютерна верстка
Марина Кулікова

Layout
Maryna Kulikova

На обкладинці:
Меморіал убитим євреям
із Чуківського табору
Архітектор *Тарас Савка*

Photo on the cover:
Memorial to the murdered Jews
of Chukiv Camp
Architect *Taras Savka*

Український центр вивчення
історії Голокосту
01011, Київ,
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
Тел. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Ukrainian Center
for Holocaust Studies
01011, Kyiv,
Generala Almazova str. 8, r. 109
Tel. (044) 2859030
Email: uhcenter@holocaust.kiev.ua